

Fig. 1. Ydre set fra sydvest. Foto Anders C. Christensen 2018. – *Exterior seen from the south west.*

SEVEL KIRKE

GINDING HERRED

Sevel (»søuæl«)[1] er i Ribe Oldemoder o. 1380 takseret til fire skilling sølv, svarende til middelansættelsen blandt herredets kirker.[2] Efter alt at dømme var kirken i senmiddelalderen i lighed med Trandum og Haderup kirker (s. 3253) inkorporeret i Stubber Kloster (s. 3235), der lå i sognet, ligesom benediktinerklostret ejede omfattende jordegods her.[3] Formentlig derfor var kirken heller ikke anført i listerne fra 1512-13 om sysselprovstens visitatser eller fra 1524-26 over landehjælp fra kirker i Hardsyssel.[4] Inkorporeringen bekræftes i forbindelse med Iver Juels (1494-1556) overtagelse af klostret fra Kronen efter reformationen (s. 3236) som anført i forleningsbreve 1538-42 og yderligere nævnt 1547.[5] Sidstnævnte år købte Iver Juel dog selve klostret og omdannede det til hovedgården, Stubbergård.[6] Juel hævdede patronatsret, både til Sevel og Trandum kirker, og fik 1554 tilladelse til at lægge de to sogne sammen samt til at nedrive Trandum mod at bruge materialerne (»hugen Steen, Bly och andit«) til at forbedre Sevel Kirke med (jf. s. 3168 og 3253). Trods protester 1558 fra sognemændene i Trandum, der klagede over den længere og mere besværlige vej til kirken og påpegede den nedrevne kirkebygnings fortrinlige tilstand, erklæredes Iver Juels enke, Mette Hansdatter Munk, fri for videre tiltale.[7]

Kirkens nære tilhørsforhold til Stubbergård i 1500- og 1600-tallet afspejles i dens status som gravkirke for Iver Juel og hans efterslægt (s. 3209). Juels søn, Kjeld Juel blev døbt i Sevel i 1549, ligesom han selv 1556 fik en statuspræget begravelse her 'med stor ære' og deltagelse af flere rigsråder og deres hustruer samt af så mange medlemmer af den lokale almue, at de ikke kunne få plads i kirken.[8] Dertil kommer en række inventargenstande, skænket af Juelfamilien og af herregårdens senere ejere (s. 3174). Selve kirkeejerskabet var dog i 1600- og 1700-tallet ganske komplekst, idet besiddelsen af kirketienden fra 1662 var delt blandt slægterne Ulfeldt, Munk og Rantzau, tidligst mellem arvingerne efter



Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen 1947. Kgl.Bibl. – *Aerial photograph of the church seen from the south east*.

Christence Juel (†1658), enke efter Kjeld Juel (†1606). Siden var de forskellige andele adsplittet mellem ejerne af Stubbergård samt af hovedgårdene Volstrup, Landting og Rydhave indtil 1790, da Niels Sehested til Rydhave blev eneejer af Stubbergård og dermed af Sevel Kirke. Sehested afhændede dog kirken kun seks år efter, 1796, om end med forbehold for patronat- og kaldsretten.[9] Kirkens overgang til *selveje* fandt sted 1956.[10]

Anneks- og præsteforhold mv. Sevel Kirke er et tresogns pastorat, indtil 2010 med Trandum og Herrup kirker som *annekser* (s. 3255 og 3279). I sognet findes også Museumskirken på Hjerl Hede, hvis opførelse påbegyndtes 1949. Kirken, der dog ikke beskrives nærmere her, er bygget som en kopi af den romanske Tjørring Kirke (s. 487) og har kalkmalerier, hvis motiver er hentet fra Råsted Kirke (Randers Amt), alterkrucifiks, kopieret efter Åbykrucifikset (Randers Amt), alterstager fra Visby og en klokke, støbt efter den ældst kendte romanske klokke fra Smollerup (Viborg Amt).

Som anført 1547 i en dom over en ejendomstrætte mellem Iver Juel og Mogens Munk om rettigheden til præstegården i Trandum holdtes i middelalderen en særlig kapellan til Sevel Kirke, mens Trandum og Haderup havde fælles kirkelig betjening (s. 3253). I henhold til dommen overtog Iver Juel Trandum Præstegård, hvor Sevelpræsten residerede indtil 1570.[11] En opsigtsvækkende sag, hvis hovedperson var kirkens sognepræst siden 1637, Jørgen Lauritsen Friis, udspillede sig i de sidste år af Christian IV's regeringstid. På grund af sine kontroversielle synspunkter og kritik af den gældende lære om gerningsretfærdiggørelse og bodens nødvendighed fradømtes Friis 1643 sit embede og fængsledes, fordi han 'både fra prædikestolen og skriftligt havde fremsat og udspredt adskillige, mod den sande kristne religion og lærdom stridende punkter'. Sagen ophidsede selveste Christian IV, som mente, at dommen var alt for nådig, og at bøddelen burde »riffue hans tunge aff hans hals«.[12]

Sagn m.v. Det fortaltes, at der syd for Sevel By var en dalstrækning, benævnt Tejls, hvor der havde været en teglovn. Herfra skulle stenene til Sevel Kirke være blevet brændt. Om kirkens klokke anførte traditionen, at den var omstøbt af en ældre klokke og den tilsvarende fra Trandum. En anden overlevering ville vide, at Trandumklokken lå i Stubbergård Sø, hvorfra den stadig opsendte sin klagesang, der besvaredes af Sevelklokken: »Ding-dang! Bim-Bam! Mi Søster legger i Hellesødam« (jf. s. 3208).[13]

Kirken og kirkegården ligger i byens midte, på en forhøjning med svagt fald til alle sider. Bakkens – og byens – højeste punkt okkuperes dog ikke af selve kirken, men af ligkapellet umiddelbart vest herfor. Nærmeste nabo er Sevel Kro, hvis ejer 1870 fik tilladelse til at erstatte 'nogle alen' af kirkediget mod vest med en mindre †bygning, hvis østmur så skulle udgøre kirkegårdens hegn. Kroejeren forpligtede sig endvidere til at genopføre diget, såfremt bygningen blev fjernet.[10]

Fra kirkepladsen er der i østlig retning udsigt mod et vidtstrakt og nord-syd forløbende vådområde, der domineres af to store søer, Flyndersø og Stubbergård Sø. Imellem disse søer og gennem Sevel løber den gamle Holstebro-Skivelandevej, Søgårdvej, hvis eksistens hænger nøje sammen med byens. Stor betydning har også kontakten til det nærliggende Stubber Kloster og – senere – dets afløser, herregården Stubbergård, haft. Som vidnesbyrd herom eksisterer endnu et par hundrede meter øst for kirken et markant og dybtskåret hulvejssystem, der stod i forbindelse med Klostervej syd om kirken.

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegårdens ældre del hegnes af stendiger af vekslende karakter, idet denne sektion som nævnt hæver sig op over omgivelserne. Mod nord er afgrænsningen således markeret ved et niveauspring med stensat yderside, mens stendiget i syd er synligt også set fra kirkegården, hvor det dog er betydeligt lavere end fronternes stensætning. Mod vest og nord er digerne suppleret af en indvendig bøgehæk, mod syd af dværgmispel.

Norddiget blev omlagt 1987, hvor en ældre beplantning (jf. ndf.) havde beskadiget stensætningen, og herved fremkom rester af en †indgang (jf. ndf.).[14] Det søndre dige blev renoveret 1996, et par år efter kirkens erhvervelse af ejendommen »Stephansminde« (jf. ndf.).

Kirkegårdens grundmurede og hvidkalkede hovedindgang i syddiget ud for våbenhuset er i de skriftlige kilder første gang omtalt 1700, hvor det – som nu – var teglhængt og vel ved magt.[15] Indgangen, som muligvis har middelalderlige 'rødder', består af en kombineret køre- og gangport, hvis åbninger er fladbuede og falsede, og som lukkes af hvidmalede trætremmefløje.

I nordvesthjørnet består indgangen af en ganglåge mellem to murede, pudsede og hvidtede piller afdækket af stejlt rejste sadeltage med vingetegl. Formentlig er der tale om den indgang mod vest, hvis piller blev ommuret 1926.[10]

Vedligeholdelsen af kirkegårdens hegn og indgange optræder hyppigt i de skriftlige kilder. Særlig store var problemerne i de første årtier af 1800-tallet, hvor omgivelserne var i særdeles dårlig stand, idet diget 'for en stor del' var nedfaldent[16] og 'stenter og porte' var borte.[17]

Et brat niveauspring markerer overgangen til den lavereliggende østudvidelse af kirkegården, hvis ældste del blev indviet 1969. 1981 blev tilkøbt et mindre areal mod nordøst.[18] Mellem den nye og gamle del er opsat stendiger i to niveauer, afbrudt af en bred forbindelsestrappe. Til det nye afsnit hører en køreport i øst og en sydvendt ganglåge, begge med galvaniserede jerntremme-



Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Michaelsen 1797. Tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – *Cadastral map*.

fløje. Yderligere er digeforløbet afbrudt i nordvesthjørnet, hvor en bekvem tilkørselsvej til oplagsplads og redskabshus er anlagt.

I nordøsthjørnet af den nye kirkegård er 1985 indrettet en mindelund med bevaringsværdige gravsten,[14] og under hængebøgen i modsatte side (jf. ndf.) er 1970 opstillet en granitskulptur af stenhugger Ejgil Westergaard med en gengivelse af den opstandne Kristus som en symbolsk reference til selve den kristne opstandelse.[19] Ved soklen er et skriftsted (Sl. 28,5), indhugget med fordybede versaler. Gave fra J. Pedersen Eriksen. Mellem kirkegården og Klostervej er 1996 øst for Kirkehuset etableret et mindre, parklignende anlæg, hvori der 2014 blev opstillet en bronzeskulptur udført 2005 af Lilli Byrum. Skulpturen, der er en gave fra Ellinor Brask-Nielsen og Leo Bisgaard Andersen, viser i allegorisk form motivet: »Sejlads på livets og dødens vande«.

En †*indgang* forbandt førhen kirken og den gamle †skolebygning nord herfor. Adgangsvejen erkendtes 1987 i form af en stensat trappe, der førhen stod i forbindelse med en 'nordre stette'.[20] 1853-55 ønskedes trappen omlagt og forsynet med rækværk.[20] 1825 var den østre †*indgang* brøstfældig.[20] De to her nævnte indgange var formodentlig identiske med de to 'træstetter' med egetræsdøre, omtalt 1700.[15] †*Drejekors*. De østre og nordre †indgange manglede et 'kors' i henholdsvis 1808[16] og 1811.[21]

Bygninger på og ved kirkegården. *Ligkapellet* er opført 1933 på kirkegårdens højeste punkt, stik vest for kirken op ad hegnet. Den pudsede og hvidmalede murstensbygning er tækket med vingetegl. To flankerende udbygninger indeholdende toilet og redskabsrum, fra 1974 også fyrrum, blev tilføjet 1966,[22] hvor tillige østgavlens †kamtakker og et forsænket kors erstattedes af den nuværende falsgesims.[23] *Kirkehuset* eller »Stephansminde« umiddelbart syd for kirkegårdens hovedindgang er opført 1877 af Stephan Vestergaard, der ved overtagelse af grunden forpligtede sig selv og sine efterkommere til at holde digets yderside – fra porten og til nordøstre hjørne – i forsvarlig stand.[10] Den røde murstensbygning blev 1994 erhvervet af menighedsrådet, der i de følgende år foranstaltede en ombygning og nyindretning (Hvam Arkitekter, Holstebro). Som resultat heraf rummer huset nu kontorer og graverfaciliteter såvel som møde- og aktivitetslokaler. Bygningen er senest renoveret 2011.[24] *Redskabshuset* nord for kirkegården er opført o. 1985 af grønmalede profilbrædder.

Den gamle †*skole*, der oprindeligt lå nord for kirkegården (jf. fig. 3) blev o. 1956 flyttet til den nuværende plads i byens sydvestlige udkant og en del af grunden lagt til kirken. Ud mod Søgårdvej blev på samme tid den endnu eksisterende parkeringsplads anlagt.[25] En midlertidig †*redskabsbygning* med frokoststue eksisterede fra 1982 til 1994.

Beplantning. Flere af de store, gamle træer i kirkens nærhed, herunder den store hængebøg fra o. 1880, nu inkluderet i den nye kirkegård, er plantet af førnævnte Stephan Vestergaard. Det gælder givetvis også bøgetræerne øst for kirkehuset samt to af oprindeligt tre ældre lindetræer ved parkeringspladsen syd for kirkegården, og muligvis også de fire store elmetræer ved våbenhuset, der dog blev fældet 1939.[26] Tillige stod langs norddiget endnu o. 1987 en række ældre træer af sorterne elm, bøg og ahorn. En ny beplantning på bøgehækkens inderside mod vest består af en række lindetræer, ligesom en tilsvarende række for nylig er plantet langs norddiget som erstatning for de tidligere fældede træer. 1900 så man sig af pladshensyn nødsaget til at fælde kirkegårdens 'indvendige' række træer, der blev erstattet af yderligt placerede bøgetræer.[10]

En *planering* af en del af kirkegården udførtes 1924.[10]

En kantsætning af kvadre langs kirkegårdsstien fra hovedindgangen til våbenhuset er muligvis tilført fra Trandum (s. 3272), og ligeså en skråkantet hjørnesokkelsten i den ældre kirkegårdssektions østligste del.

Mindesten. På pladsen foran kirkegårdens hovedindgang er 5. maj 1946 opstillet en sten til minde om befrielsen. Teksten på stenen, der er udtaget af kirkegårdsdiget, står med fordybede versaler og er forfattet af Anton Berntsen: »9. april 1940/ Verdensriger sank i grus/ ungdom ofred liv og blod/ end dog staar vor moders hus/ Gud var gamle Danmark god/ 5. maj 1945«.[27]

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, hvortil 1554 er føjet en vestforlængelse og et tårn, idet sidstnævnte dog først blev fuldført 1577. Våbenhuset på skibets sydside er opført i 1700-tallet, muligvis 1765. Bygningen er orienteret omtrent solret.

Grundplanen er afsat med rette vinkler og omfatter et kvadratisk kor i øst, hvortil knytter sig et bredere, rektangulært skib. Dettes oprindelige udstrækning lader sig for den vestlige afslutnings vedkommende ikke længere præcist fastslå, idet man ved kirkens udvidelse nedbrød gavlen; dog synes skibets ydre længde fra starten at have været ca. 14 meter, hvilket omtrent svarer til det dobbelte af den indvendige bredde. Dette antydes af sydsidens profilsokkel, der afbrydes øst for våbenhuset, samt af en markant lodfuge i nordsidens murværk ret over for sokkelskellet. Billedet kompliceres dog af det forhold, at profilsoklen på nordsiden ændrer sig til en simplere skråkant allerede tre meter vest for skibets nordøsthjørne, men soklen kan være udskiftet i de omsætninger af skibets murværk, der tillige har udslettet alle spor efter oprindelige vinduer.

Materiale og teknik. Murene er rejst af veltildannede granitkvadre over en profilsokkel bestående af hulkel over rundstav (s. 2606, fig. 10-11), mens bagmurene er opført af rå kamp. Som allerede nævnt består profilsoklen på en del af skibets nordside dog blot af en skråkant. Kvadrene er opmuret i regelmæssige skifter, 11 på koret og 12-13 på skibet, men egentlig forbandt mellem de to bygningsdele ses nu kun på nordsiden, hvor store dele af korets murværk synes uomsat. Her konstateres østligst på muren en markant lodfuge, der markerer overgangen til syd- og østfacadernes mange omsætninger, de seneste udført 1906 (s. 3171). Betydelige omsætninger må ligeledes være foretaget på skibets nordside, særligt understreget

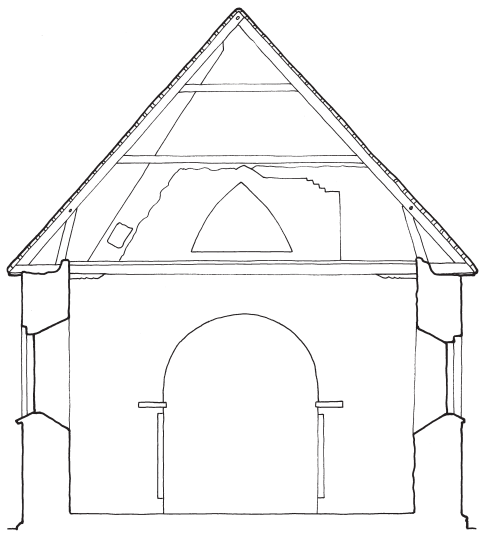


Fig. 4. Tværsnit gennem skibet set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2018. – *Cross section through nave looking east*.

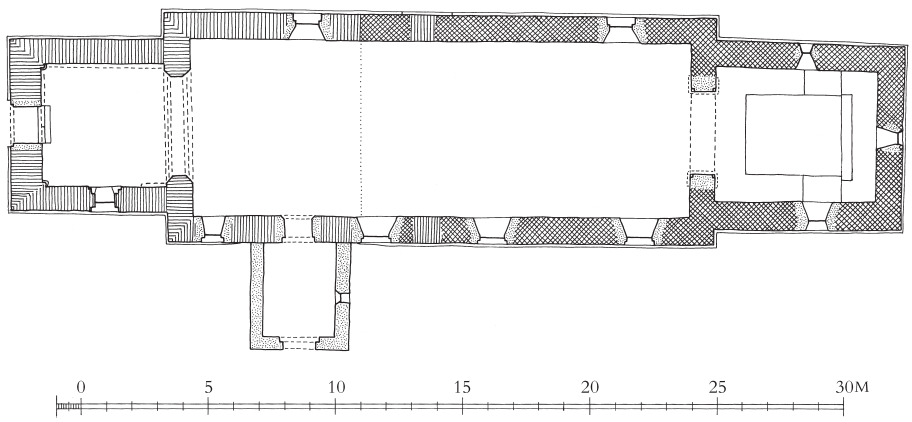


Fig. 5. Plan. 1:300. Målt af Poul Hansen og Ib Lydholm 1987, suppleret og tegnet af Anders C. Christensen 2019. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 9*.



Fig. 6a-b. Længdesnit set mod hhv. nord og syd. 1:300. Målt af Richard Aas 1973. – *Longitudinal section looking north and south respectively.*

ved fraværet af romanske vinduer og højdeforskydninger af skråkantprofilen. På korets sydside ses en kvader med indridsede initialer og årstal: »P S 1805«, formentlig refererende til Peter Sejersen, degn i Sevel i perioden 1802-31 (fig. 14).[28]

Døre og vinduer. Skibets to romanske døre i nord og syd ligger over for hinanden, men er begge blændet med kvadre i flugt med facaderne, hvilket kan være sket i forbindelse med kirkens udvidelse (fig. 10-11). Dørstederne var oprindeligt placeret i vestenden, men er som følge af vestudvidelsen nu lokaliseret omtrent midt i skibet. Også dørelementerne synes omfattet af de mange omsætninger, der – ud over de ornamentale forskelle, jf. ndf. – giver sig til kende ved brede fuger og irregulært murværk ved syddøren og indskudte teglsten omkring norddøren. Begge døre hviler på skibets sokkel og er opbygget af karmsten i vekslende højde med rundstavsprofilering mod åbningerne. På syddørens vestre sten forneden er profileringen udbygget med en vandretliggende 'krumstav', der muligvis er udført som dække over en forarbejdningsfejl. Karmene, der parvis synes kløvet af samme sten, suppleres foroven af kvadre med tilsvarende profilering, hvorpå monolitoverliggerne hviler. I syd er denne retkantet og glat, mens den nordre er hjørnefalset i det øvre og ornamenteret: en dobbelt rundstav – af-

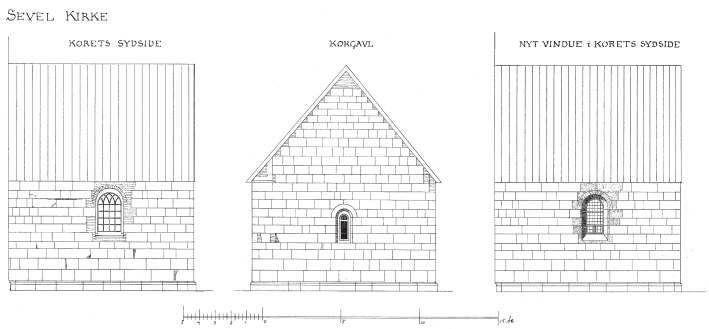


Fig. 7a-c. Korets facader (s. 3163). 1:300. a. Opstalt af sydfacade. b. Opstalt af østfacade. c. Opstalt af sydfacade med forslag til nyt vindue. Ældre tegning o. 1900 i NM. – *Facades of chancel. a. Elevation of south facade. b. Elevation of east facade. c. Elevation of south facade with new window.*



Fig. 8. Ydre set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Exterior seen from the north.*

brudt i det øvre, hvor profileringen tydeligvis har været fortsat på en overliggende, nu forsvundet sten – danner et halvcirkelformet tympanonfelt hvori nedhængende 'vækst' med stiliseret bladværk (jf. f.eks. Vejrum Kirke, s. 2181). Rundstavsprofileringen afviger markant fra karmenes ditto, hvorfor de to elementer må formodes ikke at have været beregnet til sammenstilling; måske er overliggeren et levn fra den gamle Trandum †Kirke (s. 3272). Dørhullerne måler nu 200×117 cm i syd og 198×100 cm i nord.

Af kirkens oprindelige vinduer er korets øst- og nordvinduer bevaret, begge dog med ombygget lysning (fig. 7a-c og 13). Mod øst udgøres sålbænken af facadens fjerde skifte, og herover rejser de smigede karmstene sig over tre skifter, hvorpå den fint tildannede monolitoverligger med rundbuet form hviler. Mål: 137×68 cm udvendig, 155×87 cm indvendig. Nordåbningen strækker sig over fire skifter, idet sålbænken udgøres af det femte skifte over soklen. Foroven krones karmstenene af en retkantet monolitoverligger med rundbuet smig mod åbningen. Langs facadens runding smykkes stenen i den østre halvdel af et spinkelt, men formentlig sekundært og ufuldstændigt rankeværk. Vinduet måler 132×70 cm udvendig, 142×77 cm indvendig. 1867 var det tilmuret,[29] hvilket muligvis skete o. 1606 samtidig med opsætningen af Kjeld Juels epitafium ved korets nordvæg. Dette blev atter nedtaget o. 1858 (s. 3209).

Ved kirkegårdens hovedindgang er henlagt yderligere to romanske monolitoverliggere, af form svarende til henholdsvis østvinduet og nordvinduets (fig. 15-16). En tredje monolitoverligger på samme sted blev 1992 omdannet til gravmindesten for Iver Juel og er nu placeret syd for våbenhuset (s. 3221). Hvorvidt disse bygningsrester stammer fra Sevel eller Trandum, er uvist.

Indre. Kor og skib dækkes af fladt bjælkeloft, der i sin nuværende form formentlig stammer fra 1857-59, hvor alle bjælker og loftsbrædder blev udskiftet.[30] Det nye bjælkelag blev o. 1862[10] beklædt med gips,[29] der atter blev fjernet 1898 (kor) og 1906 (skib, jf. også s. 3171).[10]



Fig. 9. Ydre set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Exterior seen from the south east.*

Den rundbuede *korbue* er fra 1906, hvor den erstattede en romansk bue, der synes at være blevet udvidet i sen- eller eftermiddelalderen (jf. fig. 55).

Taggavle. Korets østre gavltrekant er i bagmuren helt fornyet med små sten i krydsskifte, sandsynligvis udført 1906. Skibets østre taggavl bestod



Fig. 10-11. Skibets døre. 10. †Norddør (s. 3164). Foto Anders C. Christensen 2018. 11. †Syddør (s. 3164). Foto Arnold Mikkelsen 2019.– 10. †*North door of the nave. 11.* †*South door of the nave.*



Fig. 13. Korets nordvindue (s. 3165). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *North window of the chancel.*

oprindeligt af marksten i kalkmørtel, men kun mindre sektioner er bevaret i de nedre dele. Murværket er nu i høj grad præget af senere ombygninger, herunder dem, der formodes at være foretaget ved istandsættelsesarbejderne 1818 (s. 3170). Et skorstensaftræk blev tilføjet i forbindelse med kakkelovnens opsættelse 1898 (s. 3173), og senest er en spidsbuet åbning etableret 1906 (s. 3171).[10]

Eftermiddelalderlige tilføjelser. 1554 blev kirken af Iver Juel til Stubbergård udvidet 'fra begge døre og vester på',[31] og et tårn i tre stokværk med gavle i øst og vest påbegyndt i forlængelse heraf. Tårnet stod dog først færdigt 1577, hvor det blev tækket med 'tegltag og fuldkommet med mur', efter at enkefru Mette Munk 1574 'forøgede tårnet på Sevel Kirke til mønningen', dvs. til tagryggen, idet rejsningen af tårnet må have været udskudt



Fig. 12. Korets nordmur (s. 3163). Foto Anders C. Christensen 2018. – *North wall of the chancel.*



Fig. 14. Granitkvader med indridsning på korets nordmur (s. 3164). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Granite ashlar with carving in north wall of chancel.*

de mellemliggende år (jf. Stubberup Kirke *DK Odense* 4737-40).[32] Til udbygningerne anvendtes materiale fra den til formålet nedbrudte Trandum †Kirke.[31] Forud for *skibets udvidelse* mod vest blev den romanske gavl nedrevet, hvorefter murene blev rejst i forlængelse af skibets langmure. Herved blev skibets længde forøget med ca. 8 m, hvortil kommer det i grundplanen kvadratiske tårn, hvis facader på flankemurene flugter med skibets bagmure. Vestforlængelsen og tårnets nederste 9-10 skifter er opført i samme materiale og teknik som de romanske dele, dvs. af granitkvadre over en skråkantsokkel. Skråkanten er på forlængelsens nordside løftet op i andet skifte svarende til tårnets sokkelskifte, hvorved den markante terrænstigning mod vest udlignes. Kirkens udvidelse resulterede formentlig også i en ændring af adgangsforholdene, idet en ny syddør i vestenden erstattede de romanske †indgange, der kan være blevet tilmuret på samme tid. Den fladbuede dør har indvendig fals i buen og sekundært affasede vanger. Skibets vestre gavltrekant består for den nedre dels vedkommende samt for gavlspidsen af røde munkesten i irregulært forbandt, delvist overpudsede, hvorimellem er større marksten i mørtel.

Tårnets nedre etage er som nævnt opført af kvadre i forbandt med skibets vestforlængelse, og herover består murværket overvejende af røde munkesten, dog med en mindre, kvadersat sektion over seks skifter på nordsiden i niveau med skibets tagryg. Allerede 1577, året, hvor tårnet endelig stod færdigt, så man sig dog nødsaget til at omsætte murværket på sydvesthjørnet 'så højt, som de hugne sten når'.[33] I de hvidkalkede bagmure er anvendt rå kamp i den nedre del, munkesten og enkelte kvadre i de øvre etager. Skiftegangen synes i de murede dele at være irregulært munkeskifte.

Tårnrummet forbinder sig til skibet ved en bred, rundbuet arkade på affasede vanger og med dobbelt fals til begge sider, og i sydmuren er et oprindeligt og fladbuet vindue bevaret, ligeledes falset til begge sider. Den rundbuede vestdør er derimod indsat 1888,[34] idet buens lysindfald blev retableret 2016 med indsætningen af et vindue.



Fig. 15-16. Romanske vinduesoverliggere ved kirkegårdens indgang (s. 3165). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Romanesque lintels at the entrance to the churchyard.*



Fig. 17. Tårnrummet set mod sydøst (s. 3168). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tower interior looking south east.*

Bagmurene har rundbuede og halvstensbrede skjoldbuer til det †*hvælv*(?), hvis færdiggørelse må betvivles, idet der ikke synes at være spor af kapper. Buerne er i øst muret i forbandt med tårnarkaden, mens de i vesthjørnerne hviler på trekvartsøjler, der i det sydvestre hjørne kun er bevaret i det nedre. Søjlerne står på en høj plint og har øverst et let udkragende vederlag i form af en vulst. Tårnrummets nuværende indretning stammer fra istandsættelsen 1974-75, hvor bl.a. en etageadskillelse blev hævet (s. 3171). 1842 blev rummet afskærmet fra skibet ved et †skillerum,[20] og 1865 ønskedes en †dør i karm indsat mellem tårn og skib.[10]

Opgangen til tårnets øvre stokværk sker fra loftet gennem en oprindelig åbning i skibets vestgavl. Den retkantede og lige gennemløbende dør står nu i forbindelse med en trætrappe over orgelpulpituret i skibets vestende. Fra det høje mellemstokværk, der ikke har vinduer, fører en trætrappe til klokkestokværket, der åbner sig mod alle verdenshjørner gennem rundbuede glamhuller. Åbningerne, hvis højde er reduceret ved en opmuring med normalsten, har udvendig enkeltfals og dobbelt, indvendig fals; de ønskedes 1881 forsynet med jalousier.[10] Tårnets glatte trekantgavle krones af små, nyere kamtakker, og i det hele taget er gavlene repareret adskillige gange, bl.a. 1818 (jf. ndf.) og 1881 (jf. murankre på vestgavlen).

En tøndehvælvet †*gravkrypt* under koret blev ifølge traditionen anlagt af Iver Juel, dvs. før hans død 1556. O. 1858 blev krypten opfyldt med sand og de 'tiloversblevne ben' nedgravet på kirkegården,[35] men 1912 blev den atter undersøgt, jf. s. 3220, og Iver Juels kiste fundet.[36] Det 'meget velbevarede' kammer var fire alen bredt, fem alen langt og knap tre alen højt. 1798 var 'store huller nedsunkne' i gangen og under stolene over de underliggende begravelser. Tilsyneladende var også nedgangen åben, idet 'hunde og svin' kunne gå derned 'og muligt gøre legemerne skade'.[37] Muligvis var kryptens tilstedeværelse også skyld i de ujævnheder i korets gulv, der 1831 ønskedes omlagt og udjævnet.[20]

Våbenhuset ud for skibets dør er opført på et tidspunkt i 1700-tallet, idet kirken 1700 var 'uden' det våbenhus,[15] der til gengæld er nævnt første gang 1791. Her var det uden loft, men tæt og godt.[38] En formodning om, at tilbygningen er opført 1765,[39] skyldes årstallet i jernankre på gavlfacaden, men ankrene kan i princippet være opsat i forlængelse af de vedligeholdelsesarbejder, der udførtes på dette tidspunkt (jf. ndf.). Byggematerialet er teglsten med anvendelse af enkelte sokkelkvadre i det nedre. Flankemurene krones af en falsgesims, der griber om hjørnerne og er ført videre langs taglinjen; øverst på gavlen er en cirkulær glug. Den fladbuede og brede dør er formentlig udvidet, og i det indre, hvor der er en lav bænk langs vestvæggen, belyses rummet gennem et rundbuet vindue i østmuren. Loftet er første gang nævnt 1864, hvor det ønskedes bemalet med lys oliefarve.[10]

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1700 var tårnets murværk revnet på syd- og vestsiden, ellers var 'kirken med loft og træværk ved magt'.[15] Større arbejder synes at have fundet sted ved en *istandsættelse o. 1765*. Skudsmålet lød her, at kirken 'overalt' i murværket var sat i komplet stand, kun manglede tårnet, der blev repareret de følgende år; arbejderne omfattede foruden de udvendige arbejder tillige udbedringer af loftet.[15] De positive udsagn fortsatte indtil 1791, hvor 'træværket' ved klokken var skrøbeligt,[38] og de følgende år blev der klaget over især korets blytag, der var utæt.[40] Kirken fik 1801 et 'nyt og stærkt loft',[37] men et tiltagende forfald af alle kirkens bygningsafsnit kunne ikke skjules. Fortrædelighederne kulminerede med en gennemgribende *istandsættelse 1818*, hvis berettigelse med al tydelighed fremgår af de foregående års påtaler.[41] Overalt trængte tømmerværk og plankebeklædninger til udskiftninger og reparationer, og i den østre ende af søndre side var murværket 'sunket og revnet'. Desuden var generelle omsætninger af kvadrene nødvendige, såvel som udskiftninger af



Fig. 18. Kirkens ydre set fra sydøst. Ældre foto i NM. – *Exterior seen from the south east.*

dele af tårnets 'rådne' mursten. Over loftet blev de 'meget brøstfældige' taggavle omsat, tårnets inklusive. Af skibets tagværk blev den rådne murrem udskiftet, spærender og bjælker repareret og loftet omlagt, og muligvis er også bagmurenes øvre afslutning af tegl fra denne istandsættelse. Tagstenene på tårn og våbenhus blev suppleret med nye, og også blytagene blev omstøbt og genoplagt flere steder. En bygningstavle til minde om istandsættelsen er endnu bevaret i kirken (s. 3204). I årene herefter foretoges mindre, løbende udbedringer af bl.a. bly- og tegltage og vinduesrammer, hvorefter fulgte reparationer 1830[42], o. 1850[43] og 1858.[44] Arbejderne o. 1850 omfattede bl.a. omsætninger af tårnets kvadre på nordsiden samt nyt bjælkelag og loft i våbenhuset, mens bjælker og loftsbrædder som nævnt blev udskiftet 1857-58.

Ved en større *istandsættelse 1906-07* blev korets kvadre omsat på øst- og sydsiden, og på sydsiden blev der tillige indsat et nyt vindue.[45] Trekantgavlens bagmur blev genopført i røde teglsten, og fundamentet blev forstærket i halvanden alens dybde. Muligvis blev kirkens betonfortov anlagt på samme tidspunkt. I det indre blev korbuen gjort mindre, idet en to sten bred og falset forstærkning blev opmuret inde i den ældre bue. Buens runde form blev bibeholdt, nu med retkantede kragbånd over hjørnefalsede vanger. Over buen på loftet blev den nuværende, spidsbuede aflastningsbue opført efter delvis nedtagning af det ældre murværk. I skibet blev bjælkernes gipslag fjernet og loftet renoveret – muligvis blev også bjælkeendernes konsollignende profilering opsat. 1908 blev hele skibets sydmur omfuget svarende til koret, og desuden repareredes de øvrige fuger.[10]

Kirken gennemgik en *istandsættelse 1936* (arkitekterne M. B. Fritz og Søn, Århus), hvor bl.a. et nyt varmeanlæg blev installeret (s. 3173). Til dette blev udgravet en tilhørende varmekælder under skibets nordøsthjørne.[46]

En *istandsættelse 1966* omfattede nyt varmeanlæg samt omlægning af dele af skibets blytag.[47] Tre år senere blev tårnets tagværk og tagbeklædning renoveret.[48]

Ved *hovedreparationen 1974-75* (Aas & Thorup, Varde samt Rolf Graae, Hellerup)[49] blev et †vindfang i tårnrummet ved vestdøren fjernet og indgangen omdannet til nødudgang. Desuden blev en nedre etageadskillelse på højde med skibets nuværende vestpulpitur nedtaget. Fra vindfanget var der endvidere via en †trappe adgang til skibets vestpulpitur samt til tårnets øvre stokværk. Som erstatning for trappen blev den nuværende adgang fra pulpituret til skibets loft og tårnets øvre etager etableret. I tårnrummets sydside blev endvidere en skakt fra 1938 til urværkets lodder fjernet.[50] I skibet blev gulvene omlagt. Tårnets øvre bjælkelag blev renoveret og forstærket og nye ankre opsat.

Senest har kirken gennemgået en større *istandsættelse 2015-16*, der koncentreredes omkring kirkens inventar (s. 3174), idet kun mindre reparationer af gulvene blev udført.

Gulvene er som nævnt senest renoveret 2015-16. De er belagt med gule normalsten, i knæfaldet og under dør-, tårn- og korbuen kantstillede. Under stolene blev der 1974-75 udlagt planker af gammelt egetræ.[51] På dette tidspunkt blev også niveauspringet mellem kor og skib udjævnet.

Ældre †*gulve* sås ved istandsættelsen 1974-75 at have bestået af kvadratiske og diagonallagte røde og gule fliser i kor og midtergang, anlagt sammen med et granittrin 1912.[10] Herunder lå i midtergangen 'gule mursten' på langs, muligvis nedlagt 1888, hvor gule, hårdtbrændte sten ønskedes her og i korets sydlige del.[10] Under stolene lå under det ældre plankegulv fra 1900-01[52] en belægning bestående af røde, tværlagte munkesten.[53] Dele af dette gulv måtte 1926 vige for et støbt cementgulv i sydsiden af skib og tårn. Ved samme lejlighed blev et kuldepot – muligvis beliggende under skibets nordøsthjørne – forsynet med et tilsvarende gulv, og 1931 lagdes et lignende gulv i tårnets sydlige del.[10]

Vinduer. Skibets rundbuede og falsede vinduer fik den nuværende form 1846, hvor de yderligere blev forsynet med jernrammer.[54] 1811 var de – formodede – romanske vinduer endnu 'hele og brugbare', men utilstrækkelige til at oplyse kirken på 'mørke vinterdage'.[21] Det vestligste vindue i skibets sydside blev dog muligvis indsat allerede ved istandsættelsen 1818 (s. 3170), hvor 'et nyt vindue vest for kirkedøren' er anført.[20] Alle kirkens vinduer fik 1902 trækruder, og 1904 blev




Fig. 19-20. Tømmermærker, o. 1400, på nedre hanebånd i skibets 7. hhv. 12. spærfag fra øst, set mod vest (s. 3172). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Carpenter's marks, c. 1400, on the lower tie beam in the 7th respectively 12th truss from the east in the nave, looking west.*

skifersålbænke opsat.[20] Korets sydvindue i nyromansk stil er fra 1906.[20]

Tagværker. Korets tagværk består af ni spærfag med to hanebånd og korte stivere. Hanebånd og stivere er nu af fyr, men adskillige egespær er bevaret. På spærenes vestsider ses endnu udskæringer til hanebåndenes hagebladninger. Fældningstidspunktet for det anvendte egetømmer er o. 1400 (jf. ndf.).

Skibets tagværk består af 24 egespærfag med to hanebånd og korte, skråtstillede stivere, mens en langsgående fyrretræsstol på kongestolper med



Fig. 21. Tømmermærke, o. 1400, på nedre hanebånd i skibets 11. spærfag fra øst, set mod vest (s. 3172). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Carpenter's mark, c. 1400, on the lower tie beam in the 11th truss from the east in the nave, looking west.*

lange skråstivere er opsat i nyere tid, formentlig med loftets fornyelse 1857-58 (jf. s. 3165).

De østligste 15 spærfag, svarende til skibets oprindelige del, afviger i konstruktionen fra vestforlængelsens, idet hanebåndene her er fastgjort med hagebladninger på spærenes østsider, mens svalehalebladninger på spærenes vestsider som hovedregel er anvendt i de resterende spærfag vest herfor. Hanebåndene i det østlige system har spor efter mulige †stivere(?), der har været tappet op i undersiden, hvor der endnu ses lange, afrundede huller udformet som udstemninger mellem borehuller. Nummereringen, der på hvert spærfag er konstateret to steder på hanebåndene og på selve spærene, er udført i et system af udstemmede streger og bomærkelignende symboler (fig. 19-21), men er ikke fortløbende, hvorfor en senere omsætning må have fundet sted. De seks vestligste spær er nummereret med øksehugne og romertalslignende tegn fra øst, idet ældre systemer tillige iagttages, og på vestforlængelsens tagtømmer er der endvidere spor af tidligere anvendelse i form af udskæringer til bladninger.

Dateringen af den østlige del af tagværket svarer til korets, dvs. o. 1400, mens den vestlige del viser varierende, lidt yngre dateringer (jf. ndf.).

Tårnets fyrretagværk er fra 1969[48] og består af otte spærfag med korte stivere og to hanebånd. På det ældre †tagværk var der spor af bemaling.[55]

Klokkestol. Den ældre klokkestol af eg består af to remme, fra hvis midte rejser sig to lodrette stolper, der samles i en planke over loftets bjælkelag. Stolperne støttes hver af fem skråstivere, hvoraf fire er tappet ned i remmen – to på hver side – og en sidste er fastgjort på stolpens yderside.

Dendrokronologiske undersøgelser. Fra tagværkerne er 2017 udtaget 14 boreprøver, hvoraf 12 er daterede. Tre af korets fire prøver er daterede, alle med fældningstidspunkt o. 1400. Fældningstidspunkterne for de ni daterede prøver fra skibet grupperer sig i 1400-årenes første årtier: tre fra o. 1400, tre fra o. 1410 og to fra o. 1427. En enkelt prøve er fra o. 1518.[56]

Tagbeklædning. Kor og skib er blytækkede, mens tårn og våbenhus er teglhængte. Blytagene på koret og den østligste del af skibet er senest omlagt 1956, og 1966 omlagdes resten af skibets blyplader, jf. pladeindskrifter på de respektive bygningsafsnit (C. H. Michaelsen, Hvidbjerg).[47] Tårnets vingetegl er senest udskiftet 1969,[48] og våbenhuset var i perioden o. 1909-1974 dækket af cementtagsten (jf. fig. 18).[10] Kirken havde før 1554 stråtag, men blev med udvidelsen dette år tækket med bly 'alt sammen trindt omkring', idet blyet på Trandum †Kirke (s. 3272) tillige blev genanvendt til formålet; 1577 blev tårnet ved dets fuldførelse tækket med tegl.[57]

Farveholdning. Kirkens granitfacader står i blank mur, mens teglpartierne er kalkede. I kirkens kalkede indre var den 1906 opførte korbue oprindeligt cementpudset, men en kalkning af denne foretoges før 1936 (jf. fig. 23).

Opvarmning. Kirken blev 1993 tilsluttet det lokale fjernvarmeværk.[58] En muret †*kakkelovn* med dimensionerne 126×186×170 cm i skibets nordøsthjørne blev installeret 1898.[59] Ovnens aftræk i triumfvæggens nordside var dog til sidst så utæt, at en generende røg bredte sig under gudstjenesterne. Kakkelovnen blev derfor 1936 erstattet af et †*kaloriferanlæg* (Hess Jernstøberi, Vejle), der placeredes under skibets nordøsthjørne. Hertil blev en endnu eksisterende indgang i form af en cementstøbt trappe etableret på skibets nordside (murermester Jens Kølbæk, Sevel). Anlægget fornyedes 1956[60] og 1966, hvor det blev erstattet af et oliefyret †anlæg.[47] Dette blev 1974 flyttet til det gamle redskabsrum i ligkapellet.



Fig. 22. Tårnets østre vindfløj (s. 3173). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Eastern weathervane of the tower.*

Elektricitet. 1919 blev der indlagt elektrisk lys i kirken, jf. også s. 3206.[61]

Vindfløje. Tårnets to vindfløje bærer årstallet 1953 (fig. 22). †*Vindfløje*. Ifølge en bygningstavle i kirken (s. 3204) opsattes 1818 to fløje efter forslag af sognefoged Niels Linde. Et ældre par vindfløje blev 1911 malet med mønjefarve.[10]

Fortov. Kirkens nuværende betonbelægning stammer muligvis fra kirkens istandsættelse 1906 (s. 3171). Den erstattede en †brolægning fra 1890-91, der blev nedlagt om kirken i en alens bredde.[10] 1953 blev fortovet langs kirkens sydside 'opbrudt og fornyet'.[10] Flisebelægningen fra ligkapellet til kirken og fra våbenhuset til kirkegårdsportalen stammer fra 1976.[62] En lænke, ophængt på tårnarkadens buestik, stammer muligvis fra en ældre †lem i et af glamhullerne.[63]



Fig. 23. Indre mod øst. Foto o. 1913, i privateje, affotograferet af NE 1973 – *Interior looking east*.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventargenstande er alterbordets helgengrav samt døbefonten, begge fra romansk tid og af granit. Den senmiddelalderlige altertavle, der har været udformet som en triptyk, har bag midtskabets Korsfæstelsesfremstilling et årstal, 1515, og endvidere en navnepåskrift, muligvis for tavlens mester.

En større fornyelse af inventaret gennemførtes o. 1600 under Kjeld Juel af Stubbergård og Christence Juels ejerskab. Prædikestolen er dateret 1605. Fra samme tid, antagelig o. 1600, udførtes altertavlens renæssanceindramning, alterbordspanelerne, herskabsstolene og pulpituret. De følgende knap 200 år er der langt mellem nyanskaffelserne. 1723 signeredes alterskranken dog af giverne Anna Knudsdatter, datter af kirkens daværende sognepræst, Knud Jørgensen Kolding, og ægtemanden, Knud Mikkelsen Guldager, præst i Henne-Lønborg (Ribe Amt). Alterkalken er ligesom den tilhørende †disk et arbejde af Aalborgguldsmeden Hans Budtz Sommerfeldt fra o. 1775. Fra 1800-tallets første del stammer en bygningstavle (1818), fontelåget (1832), dåbskanden (1844) og dåbsfadet (1846), mens kirkens klokke og et stort oliemaleri af en ukendt maler kom til henholdsvis 1876 og 1878.

Adskillige mindre genstande er anskaffet i 1900-tallet og begyndelsen af dette århundrede. Det gælder således oblatæske og præstestol (o. 1900), pengebøsser (1910), lysekroner (1911), stolestader og alterkande samt porcelænsskåle (o. 1925). En større donation fra Andreas Gade i form af et tårnur og et klokkespil kom til 1938. Ud over messehagler, anskaffet bl.a. 1940, 1973 og 1984, samt et antal lampetter skal nævnes kirkens syvstage (1945), orgel (1964), sygesæt (o. 1975) og disk (1993). En alterkande af sølv føjedes til 2002.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkens historiske inventar fremstår i en farvesætning, der fastlagdes i samarbejde med kirkemaler Per Hansen i forbindelse med den seneste restaurering 2015-16.

I modsætning til normen er de ældre kirkeregnskaber fra 1500- og 1600-tallet ikke bevaret, og først fra 1845 kendes en egentlig inventarfortegnelse.[20] Den tidligste, summariske statusberetning om kirken er dog fra 1700, hvor kirkestolene og ornamenterne (vel tekstiler og altersølv) karakteriseredes som værende henholdsvis 'vel ved magt' og 'forsvarlige'.[15] I forbindelse med en hovedistandsættelse 1765-67 blev prædikestolen, pulpituret og stolestaderne sat i god og komplet stand samt nymalet. Enkelte dele, bl.a. nogle få stole, pulpituret og prædikestolen, var dog endnu ikke bragt i orden 1769, og navnlig sidstnævnte betegnedes som slet, da den hældede udad fra muren til fare både for præsten og dem, der sad i nærheden.[15] 1771 var alt i forsvarlig stand, inklusive messeklæder, alterdug, sølv-



Fig. 24. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking east.*

kalk og disk samt alterbog.[15] 1791-92 omtales en hovedreparation, gennemført for 'få år siden', der efterlod alt i god stand bortset fra træværket under pulpituret og ved klokken, dvs. klokkestolen.[38] Kirkens 'herlige stand' fremhævedes atter 1794 bortset fra en enkel, ikke uvæsentlig mangel, nemlig savnet af en blyplade på taget, hvilket forårsagede, at 'det regner ned i herskabets stol og fordærver samme.' 1811 klagede man på ny over, at kirken savnede reparation, selvom biskoppen allerede året forinden havde mindet herom, og endnu 1817 var tilstanden utilfredsstillende.[64] Først 1818 undergik kirken en hovedreparation,[20] om end tekstilerne (dvs. alterklæde, messehagel og -skjorte) endnu ikke på dette tidspunkt var bragt i orden.[17] I forbindelse med nedtagelsen af Kjeld Juels epitafium i koret o. 1858 ommøbleredes dette yderligere ved en udvidelse af alterskranken og flytning af degnestolen.[30] Antagelig i samme forbindelse blev alterbordet ændret og den oprindelige bordplade med helgengrav nedlagt i kirkens vestende, mens den senmiddelalderlige altertavles figurudsmykning midlertidigt blev deponeret på loftet og erstattet af malerier, formentlig ved A. F. Jæger. Ved en istandsættelse af altertavlen 1899-1900 genindsattes de bevarede, middelalderlige figurer, og 1902 retableredes alterbordet med den oprindelige helgengrav. I forbindelse med restaureringen 1936 (jf. s. 3179) blev prædikestolen flyttet til en placering foran triumfvæggen ved skibets sydøsthjørne, en ny degnestol opstillet nedenfor og placeringen af stolestader og herskabsstole ændret, således at der ikke var stolestader anbragt øst for prædikestolen. Alt nymaledes ved samme lejlighed, ligesom orglet istandsattes. Ved hovedrestaureringen 1974-75 (s. 3171) istandsattes og nymaledes det historiske inventar tillige med stolestaderne i samråd med kirkemaleren Ernst Trier fra Vallekilde. Samtidig blev døbefonten, der siden 1913 havde stået midt for korbuen, rykket til triumfbuens nordvæg, svarende til den ældre møblering, mens den daværende alterskranke udskiftedes med den ældre skranke fra 1723; balustraden genanvendtes dog på kirkens pulpitur. Endelig ommøbleredes tårnrummet i forbindelse med genopsætningen af Kjeld Juels epitafium.[49] 2015-16 gennemførtes en større ændring af kirkens indretning, der samtidig gav større arealplads i skibets østende, ved flytningen af prædikestolen til sin ældre placering på skibets sydvæg og tilbagerykningen af herskabsstolene, der nu – om end i omvendt placering – er anbragt i vestenden under pulpituret.

Alterbord (jf. fig. 26), muret, med *alterbordsplade*, der for store partiers vedkommende er dækket af cement; af kalksten eller granit;[65] herpå er lagt en plexiglasplade. 98 cm højt, 137×97 cm. Bor-



Fig. 25. Helgengrav med tilhørende dæksten af granit (s. 3176). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar reliquary with granite cover.*

det står foran et muret podium for altertavlen, opsat i forbindelse med altertavlens restaurering 1900 (s. 3185); 129,5 cm højt, 330×42 cm. I den kraftige bordplade er indfældet en *helgengrav* (fig. 25), antagelig af granit, 27×15,5×4 cm; heri er en mindre kvadratisk fordybning, 6×6×2,2 cm. Den tilhørende dæksten af rødlig granit er 26×15×5 cm. Heri fandtes et †*relikviegemme*, i form af 'noget broget tøj, svøbt om et stykke ben eller en fjer', der fjernedes, da man o. 1858 nedtog Kjeld Juels epitafium.[66] I den mindste fordybning sås også noget aske.[29] Bordets tre sider er dækket af *alterbordspaneler* (fig. 26), o. 1600, af træ, på forsiden i tre fag med rundbuede arkader, båret af toskanske, kannelerede pilastre. Bueslagene har tandsnit hvorunder bladbort, i sviklerne rosetter og fligede blade. Over en dobbelt tandsnitsgesims, der gentages øverst, er tredelt topstykke med romber hvori tilsvarende bladornamenter. Sidernes paneler har dobbelte, højrektangulære profilfyldinger. Stafferingen er harmoniseret med det øvrige inventar ved hovedrestaureringen 2015-16, med olivengrønt i to nuancer, blågråt, okkergult, samt detaljer i lys teglrødt og sort.

Ifølge *Synsprotokollen* blev 'det gamle stenalterbord anbragt på ny' 1902 efter at være afmonteret o. 1858 (jf. ndf.).[10] Hvorvidt dette indebar en rekonstruktion i kalksten af den romanske †alterbordsplade med indfældning af den oprindelige (eller en nyhugget(?)), mindre helgengrav med tilhørende dæksten, lader sig dog ikke nærmere eftervise. I forbindelse med restaureringen 1974-75 foresloges bordpladens skæmmende cementbelægning fjernet, hvilket dog endnu ikke er sket.[67]

†*Alterborde.* 1) Det middelalderlige alterbord, hvis bordplade med tilhørende helgengrav ifølge



Fig. 26. Alterbordspanel, o. 1600 (s. 3176). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion table panel, c. 1600.*



Fig. 27. Altertavle, omfattende en triptyk med en Korsfæstelsesfremstilling, dateret 1515, og indsat i en renæssanceindramning, o. 1600 (s. 3178). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altarpiece, consisting of a triptych with a Crucifixion scene, dated 1515, and set in a Renaissance frame, c. 1600.*

Uldall var af granit, afmonteredes o. 1858 ('for nogle år siden' (1867)).[29] Selve stenpladen blev nedlagt i gulvet i kirkens vestende. Erstattet af 2), o. 1858, omtalt som en trækasse af træ, behængt med fløjl.[66]

†*Alterklæder og -duge.* 1822 blev anskaffet et alterklæde med en tilhørende dug, idet der flere år forinden var klaget over, at disse genstande var ubrugelige.[17] 1836 betaltes 7 rdlr., 5 mark og 14 sk. sølv til »aaby« (vel en person ved navn Aaby) til alterbeklædning samt et mindre beløb til Steffen Jensen og Jacob Skrædder til prydelse til kirken, måske til et nyt alterklæde. 1844 afregnedes for fløjl, frynser og batistlærred, formentlig til et nyt alterklæde med tilhørende dug.[20] O. 1862 omfattede beholdningen en gammel og en ny dug. 1867 foresloges anskaffelsen af en ny, hvid alterdug af drejl, kantet med kniplinger.[10] 1886 anbefaledes anskaffelsen af et alterklæde af samme højrøde stof og farve, som prædikestolen og knæleskamlens betræk.[10] En alterdug med nedhængende tunger i gennembrudt arbejde, prydet med kristne symboler, Jesusmonogram, kors og kalk, blev skænket til kirken 1950.[68]

Altertavle (fig. 27-34 og 86-88), 1515 ifølge malet årstal på midtskabet. Tavlen omfatter et trefløjet alterskab (triptyk) med en Korsfæstelsesfremstilling, indsat i et renæssancerammeværk fra o. 1600. Senest istandsat 2015-16 efter forudgående syn 2014.[69]

Arkitektonisk opbygning. Den senmiddelalderlige tavle, der er udført af eg, har et højrektangulært, profilindrammet midtparti eller corpus, 176×145×17 cm; under figurfremstillingen er en særlig markeret fodskammel. Sidefløjene med oprindelige hængsler måler 176×67,5 cm. På bagsiden ses spor efter tværstiver, til dels indluset i det oprindelige rammeværk. Den sekundære indramning, der er udført i en blanding af eg og fyr, omfatter et tredelt storstykke, indrammet af høje frisøjler med beslagværksprydbælter og korintiske kapitæler. Lavt fodstykke med profilindrammede indskriftfelter mellem postamenter med diamantbosser. Frisefelt med fremspring, prydede med ovale bosser hvorover tandsnitsgesims. Øverst tre topgavle, størst over storfeltet, flankeret af topspir.

Golgata- eller *Korsfæstelsesfremstillingen* (fig. 27 og 29) viser foroven de tre kors med Kristus i midten, flankeret af de to røvere. Nærmest Kristus opsamler to engle blodstrømmen fra hans sår, hvilket er markeret med spinkle metaltråde. Kristus hænger i strakte, næsten vandrette arme; det påfaldende store hoved med vidjekrans og halvlangt hår samt skæg luder mod højre skulder; overkroppen har markerede ribben og muskulatur, de korte ben er strakte og fødderne samlet med en enkelt nagle. Lændeklædet er stramt svøbt om hofterne med en nedfaldende snip ved højre hofte og mellem benene.

Nedenfor er tre figurgrupper, skåret som enkeltblokke og udhulet bagfra. Figurscenens venstre eller nordlige blok omfatter fire personer: Jomfru Maria, der er segnet om og støttes af Johannes Evangelisten; hun er iført kjortel med stramme ærmer og kappe samt hovedbeklædning, der lader håret delvist synligt, mens han har halvlangt, lokket hår og en fodlang klædning. Ved Marias højre side er Maria Magdalene med turbanlignende hovedtøj og folderig dragt; hun holder salvekrukken i højre hånd. Th. for hende er Longinus med spidspuldet hat og fodlang kåbe samt spidse sko. Han holder et spyd i højre hånd og peger med sin venstre mod øjet, der er blevet

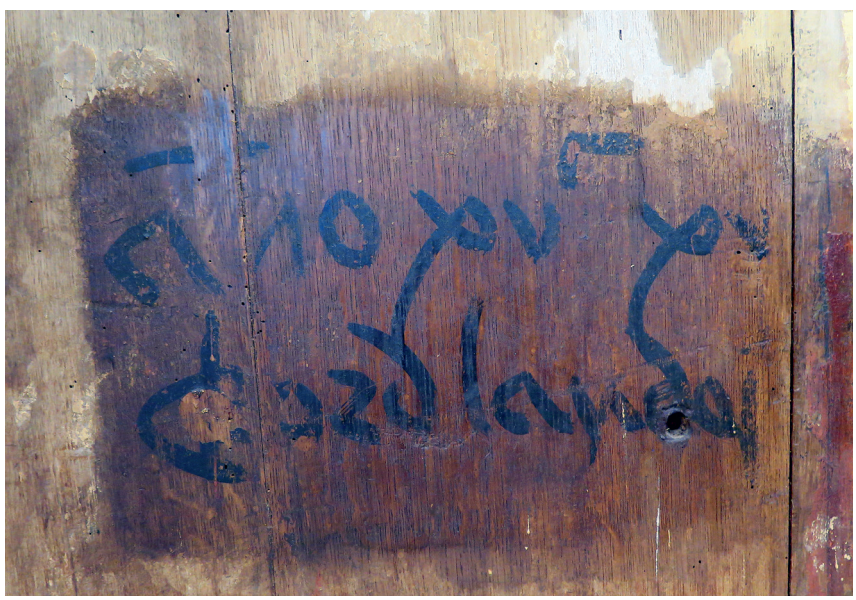


Fig. 28. Detalje af altertavle, 1515. Indskrift på midterfeltets bagside bag venstre figurgruppe (s. 3183, jf. fig. 87). Foto Bevaringscenter Nordjylland 2016. – *Detail of altarpiece, 1515. Inscription on back of middle panel behind the left-hand figure group.*



Fig. 29. Korsfæstelsesfremstilling, dateret 1515. Detalje af altertavlens midtskab (s. 3178). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Crucifixion scene, dated 1515. Detail of central cabinet of altarpiece.*

helbredt af blodstrålen fra Kristi sår. Den midterste blok ved foden af Kristi kors viser tv. skriveren, der med rundpuldet hat, kofte og stramme hoser sidder med skriftbånd, pen og blækhus for at nedskrive teksten til korset. Ved hans side sidder en mand, muligvis Pontius Pilatus,[70] ligeledes med spidspuldet hat, hvorom et snoet bånd, samt en stav i højre hånd, mens han med venstre peger mod den skrivende, vel for at diktere ham teksten. Den højre eller sydlige gruppe omfatter tre



Fig. 30. Figurer fra altertavle, 1515, tidligere på kirkeloftet (s. 3178). Foto Ivar Hertzsprung 1900. – *Figures from the altarpiece, 1515, formerly in the church loft.*

stående mænd, først en mand med hat med opsmækket skygge, iført fodlang kjortel med kappe og bevæbnet med et sværd i venstre hånd; han har åbentstående mund med angivelse af tænder og peger med højre mod korset, måske en gengivelse af den romerske høvedsmand, der overværede sceneriet (jf. Matt. 27,54). Dernæst følger en biskoppeligt klædt mand, vel ypperstepræsten Kajfas, og endelig en soldat iført harnisk med hjelm, der dækker hagepartiet; han holder et spyd i venstre hånd.

Den normalt figurrige Golgatascene er her forenklet til et beskedent opbud af personer. Figurstilen med delvist konservative træk (spidssnudet fodtøj i stedet for komulesko) er karakteristisk med lavstammede enkeltpersoner med store hoveder og forenklet draperigengivelse. Finest er gruppen med den segnende Maria og Johannes Evangelisten. Værkets mester kan have været en lokal billedskærer (ved navn Cord(?), jf. ndf.), men relieffet finder ingen præcise paralleller i området. Samtidige Golgatascener ses dog både i Rom og Fousing (o. 1500, s. 791 og 2335).

Staffering. I forbindelse med tavlens restaurering 1900 fastlagdes stafferingen af J. Magnus-Petersen til dels på grundlag af oprindelige farvespor. Siden er altertavlen blevet renset og konserveret 1947, hvor sidefelternes og topstykkernes indskrifter og dekorationer ændredes, samt 2015-16, da en stabilisering, rensning og lettere retouchering af farvelagene fandt sted.

Den arkitektoniske indramning står i en broget farveskala, med hvidligt, brunt, grønt, rødt, gråt og sort med forgyldning og forsølvning af detaljer.

Den middelalderlige figurgruppe er placeret mod en forgyldt bagklædning, hvoraf rester på kridtgrund påvistes 1897 og 1900.[71] Om oprindelige indskrifter, påvist i fodfeltet samt under den nordre figurblok, jf. ndf. Figurernes staffering, hvoraf ligeledes fragmenter på kridtgrund iagtto-



Fig. 31. Figurer fra altertavle, 1515, tidligere på kirkeloftet (s. 3178). Foto Ivar Hertzsprung 1900. – *Figures from the altarpiece, 1515, formerly in the church loft.*

ges af Magnus-Petersen, omfatter lys karnationsfarve på Kristus og englene, en noget mørkere på røverne og mere rødgul på figurgruppen under korset. Kristi lændeklæde og englenes dragter er hvidlige; de sidstnævntes, til dels sekundære vinger, blå. Hår og skæg er brunlige som de tre kors, røvernes lændeklæder mørkebrune. De tre figurgrupper af personer har en broget staffering med rig anvendelse af mønsterbemaling på guld og sølv. Farverne omfatter hvid, rød, grøn, grå, brun og sort. Baggrundens jordsmon står i grønt.

†*Middelalderlige alterfigurer.* Som anført af P. Christensen 1889-90 fandtes indtil 1858 henholdsvis tre mandsfigurer, udskåret af et stykke træ på den ene fløj og fire figurer på den anden, antagelig helgenfigurer eller dele af en oprindelig apostelrække.[72] Disse blev sammen med de øvrige figurer henlagt på kirkens loft, men nærmere kendskab til deres senere placering savnes.

⋆(†)*Altermaleri* (fig. 34), o. 1600. I topgavlen var indsat et trekantet felt, 44,5×125,5 cm, sammensat af to glathøvlede fyrreplanker. Bemalingen på forsiden er delvist bevaret. Herpå anes en *Treenighedsfremstilling* med Gudfader (th.) og Kristus (tv.), begge siddende på regnbuen. Helligåndsduen ses ikke. Omkring figurerne er gulfarvet glorie, kantet med grønt og rødt, hvorfra udgår rødgule stråler. Feltet blev 1948 overført til Nationalmuseet (inv.nr. D13615).

†*Altermalerier.* På topfeltet iagttoges to udsmykninger, der siden fjernedes, et ældre, antagelig fra 1700-tallet med Jehovategn i rødt på gult, placeret i udtunget, ovalt felt på brun bundfarve og herover et yngre billede af Guds øje i naturlige farver med gul trekantglorie på blå bund, antagelig samtidig med nyudsmykningen 1858 ved maler A. F. Jæger fra Viborg.[73] Storfeltet viste *Korsfæstelsen*, mens sidefelterne gengav *de fire evangelister*,



Fig. 32. Detalje af altertavle, 1515. Bagklædning af midtfeltet med omrids af figurer og indskriftfelter (s. 3180 og 3183). Foto Ivar Hertzsprung 1900. – *Detail of altarpiece, 1515. Back of middle panel with outlines of figures and inscription fields.*

antagelig svarende til den endnu bevarede udsmykning fra 1859 i Ejsing (s. 3007). Udsmykningen erstattedes 1900 af fire kristne emblemer (jf. fig. 33), mod nord: Tornekronen med korslagt ris og svøbe samt tre nagler og omvendt anker, flankeret af Alfa og Omega, indrammet af krydsede palmegrene; mod syd: kors på opslået bibel med krydsende stav med eddikesvampe og spyd, indrammet af laurbærkranse og kalk og oblat omgivet af palmegrene.

Indskrifter. Tavlen rummer indskrifter fra flere tidspunkter, der her anføres i kronologisk rækkefølge:

1) (Fig. 29), 1515. På midtskabets fodskammel er med tidlige, humanistiske kapitæler eller majuskler en latinsk tekst i gyldent på sort bund; som skilletegn prikker: »· O · CRVX · AVE · SPES · VNICA · HOC · PASSIONIS · TEMPORE · AVO^{74}E ·« (Hil dig, o Kors, det eneste håb i denne lidelsens tid). Strofen hidrører fra hymnen *Vexilla regis*, skrevet af den oldkristne forfatter Venantius Fortunatus (530-609) i anledning af modtagelsen af et relikvie af det hellige kors, skænket til et kloster nær Poitiers i Sydfrankrig. I altertavlens tekst er kun anført indledningen af andet vers (»Auge«) uden fortsættelsen, i nogle

udgaver anført som »piis justitiam«, dvs. skænk de fromme større retfærdighed. Tekstfeltet har dog antagelig kun rummet den ene linje, og det er uvist, om verset er fortsat på den højre sidefløj.[75] Afdækket 1900.

2) (Fig. 28, 32 og 86-87), 1515. På skabets bagklædning findes bag nordre figurblok en kun delvist læselig minuskelpåskrift i to linjer, anført med sort: »a(n)no xv^{c} xv/ C(?)ord landei (eller j)« (år 1515/ C(?)ord landei (?)«. Indskriften har



Fig. 33. Altertavle, 1515, med †symbolske motiver på sidefløjene og †indskrift på postamentfelt, begge udført 1900 og siden overmalet (s. 3182). Foto Niels J. Termansen 1946. – *Altarpiece, 1515, with †symbolic motifs on the side wings and an †inscription on the base panel, both executed in 1900 and later painted over.*



Fig. 34. ★Topfelt med maleri af en Treenighedsfremstilling, o. 1600, fra altertavle, 1515 (s. 3181). Nationalmuseet. Foto John Lee 2019. – ★*Top field with painting of a Trinity, c. 1600, from altarpiece, 1515.*

antagelig været længere, og der anes enkelte bogstavfragmenter th. for denne. Den første linje viser utvivlsomt årstallet '1515', hvorimod tydningen af anden linje er usikker. Muligvis er her anført et personnavn, måske Cord, som henvisning til billedskæreren eller kirkens præst (jf. Løjttavlen, 1520, *DK Sjyll* 1793 f.); anden del af linjen rummer muligvis henvisning til en lokalitet(?) som del af personnavnet. Afdækket 1900; sidstnævnte årstal er anført under teksten.

3) O. 1600. På altertavlens postament- og frisefelter er indskrifter i gyldne versaler og fraktur på sort bund. Forneden læses nadverordene, der forløber som en sammenhængende tekst fra venstre mod højre. Øverst er over storfeltet skriftsted fra Joh. 3,16. Over venstre sidefløj læses Luk. 22,41-42 og over højre Matt. 28 (egentlig Matt. 27,66). Afdækket 1947.

4) 1818. På bagsiden af altertavlens midtfelt var tidligere fæstnet en bygningstavle, nu opsat på skibets nordvæg, jf. s. 3204.

5) På topfelt, fornyet 1900, ses Jesusmonogram, anført i gylden fraktur med bladværksindramning på brun baggrund. På de to flankerende topfelter er firbladet roset.

6) 1947. På nordre og søndre sidefløj er med gylden fraktur og enkelte versaler på brun bund anført Trosbekendelsen (nord), Fadervor og Dåbsbefalingen (syd), placeret i fire felter, to på hver fløj.

†*Indskrifter mv.* If. Søren Abildgaard[76] sås på altertavlen, måske på sidefløjene, malede initialer med tilhørende våbenskjolde, o. 1700, det ene for Rantzau med initialerne: »L. S. R.«, antagelig for Lisbeth (Elisabeth) Sophie Rantzau (†1726), datter af Frantz Rantzau, søster til Frederik Christian Rantzau (†1710) og medejer af Stubbergård; det andet for Akeleye med initialerne: »A. C. A.« for Anne Cathrine Akeleye (†1707), der ligeledes var lodsejer.[77] På storfeltets postament påmaltes 1900 Jesu ord på korset i forgyldt fraktur: »Det er fuldbragt« (jf. fig. 33 og 88).

Altertavlens ældre historie er ikke arkivalsk dokumenteret. Som nævnt ovf. er den middelalderlige tavle o. 1600 indføjet i en renæssanceindramning. Det er uvist, hvordan stafferingen af sidefløjene har været, dels den oprindelige, dels den yngre, udført samtidig med rammen. O. 1700 har to kvindelige ejere af Stubbergård anført deres initialer og våbenskjolde, måske på de to sidefelter. Det vides dog ikke, hvorvidt det forsvundne Jehovategn på topfeltet hidrørte fra denne eller en senere opmaling i 1700-tallet. Først 1848 påpegedes if. regnskaberne et behov for nymaling af altertavle og prædikestol, og det var antagelig dette arbejde, måske alene rammens nystaffering, som malermester Jæger betaltes 134 rdlr. for s.å.[10] I forbindelse med korets renovering o. 1858 fjernedes de middelalderlige figurer og erstattedes af malerier i stor- og sidefelter, udført

af Jæger.[34] 1875 foresloges altermalerierne forniseret, og 1892 påbød man en gennemgribende restaurering med opmaling og indsættelse af helt nye billeder.[10] I forbindelse med forundersøgelsen påviste J. Magnus-Petersen 1897 tilstedeværelsen af de middelalderlige figurer (fig. 29-31), der restaureredes på Nationalmuseet og genindsattes 1900 med supplering af manglende attributter samt englenes vinger og rekonstruktion af figurernes staffering. Heraf var enkelte spor påvist. Dog overvejedes også alternativer, med hensyn til stafferingen en overmaling af samtlige figurer med egetræsfarve og anvendelse af delvis forgyldning. Dertil kom, at man 1898 diskuterede en isolering af Korsfæstelsesgruppen, indsat i et nyt skab og placeret på en væg i kirken, en løsning, som Magnus-Petersen allerede havde nævnt 1895 i forbindelse med istandsættelsen af de senmiddelalderlige alterfigurer i Rønbjerg (s. 2717), mens man i den eksisterende altertavle foreslog opsætning af et nyt maleri, udført af kirkemaleren Anker Lund.[78] I forbindelse med restaureringen fjernedes to bræddeskillevægge, der var placeret ved tavlens nord- og sydside, vel i forbindelse med indretning af et præsteværelse eller skrifte- og degnestol (jf. s. 3195).[71] 1947 istandsattes tavlen af Georg N. Kristiansen efter overslag af Niels Termansen.[79] Ved denne lejlighed fjernedes de kristne emblemer på sidefløjene og erstattedes med tekstfelter. Alteret repareredes for afskallet maling 1991[10] og er senest i forbindelse med restaureringen 2015-16 stabiliseret, renset og retoucheret.[69]

Altersølv, omfattende kalk fra o. 1775 og en disk fra 1993. *Kalk* (jf. fig. 35), o. 1775, udført af Aalborgmesteren Hans Budtz Sommerfeldt (virksom 1757-1800); 24 cm høj, delvist lueforgyldt. Fodens grundform udgør et forkrøppet ottepas,



Fig. 35. Altersølv, omfattende kalk, o. 1775 af Hans Budtz Sommerfeldt (s. 3185), disk, 1993 (s. 3186), oblatæske nr. 2, nyere (s. 3186) og alterkande, 2002 (s. 3187). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar plate, consisting of chalice, c. 1775 by Hans Budtz Sommerfeldt, paten, 1993, wafer box no. 2, more recent, and altar jug, 2002.*



Fig. 36. Oblatæske nr. 1, o. 1900 (s. 3186). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Wafer box no. 1, c. 1900.*

leddelt med 'tunger', hvoraf hver anden er smykket med et krucifiks, 2,5 cm højt. Herfra stiger skaftet pyramidalsk mod en fladoval knop mellem to ottekantede skaftled. Knoppen er smykket med rombeformede bosser. Det høje, slanke bæger er svagt udadsvejet ('tulipanformet') med otte fordybede riller. Under bunden er mesterstempel for Sommerfeldt[80] samt ejermærkning i skriveskrift. Kalken omtaltes 1845 med vægten 32 lod,[20] hvilken dog 1862 udgjorde 36 lod, måske efter en ikke nærmere omtalt istandsættelse. 1903 anbefaledes den repareret.[10] Måske i denne forbindelse blev krucifikserne fæstnede med en tinlodning.[81]

Disk (jf. fig. 35), 1993, 14 cm i tværmål. Glat fane. Under bunden anført med kursiv: »Sevel Kirke 1993«.

†*Disk*, samtidig med kalken og udført af Hans Budtz Sommerfeldt som denne. Antagelig identisk med det eksemplar, der o. 1862 omtaltes med vægten 5 lod.[10] Endnu omtalt ved kirken 1980, men ses ikke i dag (2019).[82]

Oblatæsker. 1) (Fig. 36), o. 1900, af blik, 10 cm høj, 14 cm i tværmål. Den cylinderformede æske med opretstående kors på låget er stafferet med en brungylden farve. 2) (Jf. fig. 36), nyere, af sølv, 4 cm høj, 9,5 cm i tværmål. Cylinderformet med vulst ved fodpladen og lågets kant. Under bun-



Fig. 37. Altertilbehør af porcelæn, hhv. alterkande nr. 1, 1923 (s. 3187) og skål nr. 1-2, antagelig 1900-tallets første fjerdedel (s. 3187). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar items of porcelain and altar jug no. 1, 1923 and bowls no. 1-2, presumably first quarter of 20th century.*



Fig. 38. Sygesæt, o. 1975, omfattende kalk, disk, oblatæske og vinflaske (s. 3187). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion set for the sick, c. 1975, consisting of chalice, paten, wafer box and wine bottle.*

den er ejermærke som kalk samt tre stempler for ikke nærmere identificeret mester: »HCB (eller D)« i firkantet ramme, »I« i skjoldformet felt samt krone.

Alterkander. 1) (Jf. fig. 37), antagelig identisk med eksemplar anskaffet 1923.[10] Af porcelæn, 31 cm høj, med stempel for Bing & Grøndahl. Sort med gyldent reliefkors og kanter. 2) (Jf. fig. 35), 2002,[83] 24,5 cm høj. Slank med buget korpus, svungen hank og opstående gæk. På korpus graveret medkursiv: »Skænket Sevel Kirke af menigheden i anledning af årtusindskiftet«. Under bunden er mestermærke for T. Fredberg og lødighedsstempel (925 S).

†*Alterkander.* 1844 betaltes for en ny alterkande,[20] antagelig den tinkande, der nævnes 1845[20] og o. 1862.[10]

Sygesæt (fig. 38), o. 1975, omfattende kalk, disk, oblatæske og vinflaske, de tre førstnævnte genstande af tin og den sidstnævnte af rustfrit stål. *Kalk*, 13 cm høj, *disk*, 9,5 cm i tværmål, *oblatæske*, 3 cm høj, 6,5 cm i tværmål og *vinflaske* 13,5 cm høj. De tre første genstande er mærket under bunden med sammenskrevet 3 og B i oval ramme, vel for mesteren, 93 % tin og Danmark. Parallel-ler findes bl.a. i Harboøre Kirke (s. 1279), Lumby (*DK Odense* 5116), Horsens Vor Frelsers Kirke og Horsens Klosterkirke (*DK Århus* 5502, 5788 og 6373). Flasken er mærket: »Stainless steel, 6 oz« under bunden. I rødbrun, læderbetrukket kuffert med rødt fløjlsfor. Fælles for pastoratets tre kirker (jf. Trandum og Herrup, s. 3263 og 3287).

†*Sygesæt*, nævnt 1845[20] med vægten 7 lod og igen o. 1862. Kalken skulle loddes 1872.[10]

Skåle (jf. fig. 37), begge 1900-tallets første fjerdedel, af sort porcelæn med forgyldt kløverbladskors og tilsvarende kanter. 1) Ovalt grundrids, 11,5 cm høj, 16,5×10,5 cm i tværmål. Under bunden er mærke for Den Kongelige Porcelænsfabrik. 2) Cirkulært grundrids, 11 cm høj, 15,7 cm i tværmål. Fabrikationsmærke som nr. 1.

Alterstager (fig. 39), antagelig identisk med et par nye stager, der indkøbtes 1838.[20] 40,5 cm høje, med lav, profileret fod, slankt balusterskaft med tætstillet rifling forneden og lav lyseskål.

†*Alterstage.* Omtalt 1833, da en lysestage blev repareret.[20]

Syvstage, 1945, 39,5 cm høj, formet som Titusstage med ottekantet, pyramidalsk opbygget fod og syv lysearme. Stagen blev skænket af menig-



Fig. 39. Alterstager, 1838 (s. 3187). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar candlesticks, 1838.*

heden som takkegave for Danmarks befrielse og taget i brug juledag 1945.[68] En †*syvstage* ses på ældre fotografier (jf. fig. 23).

Messehagler. Kirkens beholdning omfatter fire hagler, en ældre og tre nyere eller moderne, alle opbevaret i skab bag alteret. Et notat i kirken oplyser, at kirken ikke ejer nogen hvid hagel, men anvender den røde (vel nr. 2) på de dage, hvor man ellers benytter hvid (jul og påske samt ved særlige fester for Treenigheden og Kristus, herunder Mariæ Bebudelsesdag). 1) 1940,[10] skjoldformet, af mørkerødt fløjl med rygkors og kanter af guldgaloner. En ny hagel foresloges allerede anskaffet 1938, hvilket dog først gennemførtes 1940, da priserne forekom ualmindeligt høje. Indkøbt fra Dansk Paramenthandel. 2) 1973,[84] af grønt, blomstermønstret brokade med gyldent for. Rygkors af brede og smalle, til dels mønstervævede guldborter; i midten guldbroderet kalk. På forsiden tre lodrette borter. Mærke for Selskabet for Kirkelig Kunst. 3) 1984,[85] af rødt uld, med besætning af guldgaloner i korsform på ryg og forside samt gyldent for. Mærke for Danish Art Weaving, Tylstrup. Jf. nr. 4. 4) Af lilla uld, i udformning svarende til nr. 3 og mærket på tilsvarende måde.

†*Messehagler.* Endnu 1823 klagedes over manglen på både messehagel og -skjorte til trods for gentagne påtaler i de tidligere år.[17] Omsider betaltes 1824 for hagelen og skjortens fabrikation, således for lærred til både hagel og skjorte, et sølvkors til hagelen og sølvtrisser til at kante sidstnævnte med. 'En jøde i Viborg', Moses Samson, betaltes for både lærred og sølvbesætning, mens jomfru Hanne Harning syede alterklæderne. 1825 kom yderligere et par sølvhager til, dvs. hægter, leveret af guldsmed Sejersen, formentlig Niels Seiersen i Holstebro (o. 1792-1847-).[20] 1845 er registreret en hagel af sort fløjl med sølvkors.[20] En rød fløjlsmessehagel, prydet med et kors af ægte guldgaloner, omtaltes o. 1862,[10] måske den, hvortil manufakturhandler Behrint (Behrend(?)) 1850 leverede fløjl og damask.[20]

†*Alterbøger.* 1769 betegnedes alterbogen som ret gammel og slidt med mange løse blade. 1771 var den dog forsvarlig.[15] En ny bog anskaffedes 1824.[20]

Alterskranke (fig. 40), 1723, skænket som anført med navnetræk af Knud Mikkelsen Guldager, der var præst i Henne-Lønborg (Vester Horne Hrd., Ribe Amt) og Anna Knudsdatter Sevel, datter af kirkens sognepræst, Knud Jørgensen Kolding.

Af smedejern, udformet som en tresidet, retkantet skranke, der på forsiden har fire fag, på kortsiderne dog kun tre. De to midterste fag er prydet med årstal: »Anno 1723« samt spejlmonogrammer og initialer for de to givere, tv.: »KMSG« for Knud Mikkelsen Guldager og th. »AKDS« for Anna Knudsdatter Sevel. Monogrammerne og de øvrige fag er prydet med volutoprullede plantestængler. Mørkegrå staffering med forgyldning af årstal og navnetræk. Knæfaldet, der hviler på en sokkel af gule mursten, er betrukket med mørkegråt læder.

Skranken blev antagelig nedtaget o. 1858 i forbindelse med en udvidelse, da den var for lille til menigheden.[30] 1867 genanvendtes den midlertidigt som gravgitter omkring sognepræst Martin

Hartman Lunds gravsted på kirkegården. Siden deponeret på kirkens loft, men blev nyopsat i forbindelse med restaureringen 1974-75.[86]

†*Alterskranker.* O. 1858 erstattet med en ny skranke, muligvis identisk med en af hesteskoform, udstyret med spinkle balustre, der skimtes fig. 33. 1887 blev knæfaldet ombetrukket med læder, og skranken istandsattes atter 1903.[10] Fornyet 1913, idet hesteskoformen bibeholdtes, mens balustrene erstattedes af flade piller med korssmykket, bredt skaft og vinkeldannet kapitæl (jf. fig. 23).[10] Selve balustrene blev dog genanvendt som rækværk på orgelpulpiturets bagside.

Knæleskammel, antagelig 1974-75, betrukket med mørkegråt læder.

†*Knæleskamler.* 1837 betaltes for en alterskammel,[20] måske identisk med en lille skammel med fløjlsbetræk, der er nævnt 1845[20] og atter o. 1862.[10] 1885 fornyedes betrækket på førstnævnte med rødt klæde eller fløjl.[10]

†*Altertæpper.* 1) 1951 broderedes et altertæppe af kvinder fra Sevel Sogn med dekoration af en stjerne, julerose og kors. Tæppet ødelagdes ved en brand 1975.[68] 2) 1975, i lighed med nr. 1 broderet af kvinder fra sognet og farvesat med bistand fra Ernst Trier, Vallekilde.[87] Af uld, med motiv af Jesusmonogram i stråleglorie og to stjerner, udført i hvidt på blå bund. Afmonteret i forbindelse med restaureringen 2015-16.

Døbefont (fig. 41-42 og 90), romansk, af granit; heraf er foden af en rødlig sten, mens kummen er af et mere lyst gråt og storkornet materiale. 94 cm høj og 80 cm i tværmål. Den firsidede fod har form af en omvendt trapezkapitæl med markerede hjørnesporer og afsluttes foroven med en kraftig vulst. Kummen har på den nedre del i alt 14 tætstillede arkader, båret af lave piller med tværstillede, firkantede kapitæler. Imellem buerne anes svagt udhuggede motiver, der dog ikke lader sig nærmere identificere. Over en spinkel



Fig. 40. Udsnit af alterskranke, 1723, skænket af Knud Mikkelsen Guldager og Anna Knudsdatter Sevel (s. 3188). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Detail of altar rail, 1723, donated by Knud Mikkelsen Guldager and Anna Knudsdatter Sevel.*



Fig. 41. Døbefont, romansk (s. 3189). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Romanesque font.*

vulst er en kraftig akantusranke. Øverst ved mundingsranden ses yderligere dobbelte vulster.

Fonten tilhører den i området udbredte arkadetype (jf. s. 3020, Ejsing), men repræsenterer med sin bladranke en variation, der er beslægtet med akantusdekorationer på fonte både på Sjælland og Fyn samt i Østjylland og Slesvig. I Nordjylland er motivet mere sjældent, om end eksempler ses i Sønder Lem (Bølling Hrd.) og Tilsted (*DK Tisted* 364 f.); den kraftige ranke i sidstnævnte eksempel dækker dog omtrent hele kummen.[88]

1882 anbefaledes den afrenset for, formentlig sekundær, maling.[10] Fra en tidligere placering ved korbuens nordside (jf. fig. 90) blev den 1913 flyttet frem til en placering midt for alterskranken (jf. fig. 23).[10] 1975 atter placeret ved nordsiden af korbuen.[89]

Dåbsfad (fig. 43), 1846,[54] af messing; 47,5 cm i tværmål. Det halvkugleformede fad har smal fane og er i øvrigt uden udsmykning. †*Dåbsfade* 1828 anskaffedes en 'tinskål til døbevand', dvs. et dåbsfad, der dog allerede 1832 var utæt og havde behov for istandsættelse.[20] 1845 registreredes både et messingfad og en tinskål, vel ovennævnte,[20] men fadet (vel det førstomtalte) betegnedes året efter som 'uanstændigt', hvorfor det erstattedes af det nuværende messingfad.[54]

Dåbskande (fig. 44), 1844, af tin med forsølvning; 40,5 cm højt. Kanden, der er af nyklassicistisk form med ægformet, tilspidset korpus med godronnering, svungen hank og hældetud, har under bunden indprikket indskrift med skriveskrift: »Sevel Kierke 1844« samt nyere ejermærkning. Desuden er med samme typer anført en påskrift, der omtaler kandens forsølvning 1924.

En tinkande, vel denne, er tidligst nævnt o. 1862. En ny kande 'af passende form, størrelse og materiale' foresloges anskaffet d.å, hvilket dog ikke synes gennemført.[20]

Fontelåg (fig. 42 og 89), anskaffet 1832.[20] Det flade trælåg med knop foroven er stafferet i grålige nuancer. På undersiden er blyantspåskrift med skriveskrift: »Den 23. Marts 1837 frøs Vandet i Daaben under Gudstjenesten«. O. 1862 registreredes et par †*dåbshåndklæder.*[10]



Fig. 42. Døbefont, romansk, med nyere fontelåg, 1832 (s. 3189-90). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Romanesque font with more recent cover.*



Fig. 43. Dåbsfad, 1846 (s. 3190). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal dish, 1846.*

Prædikestol (fig. 45-48) er som angivet med malet årstal og våbenskjolde skænket 1605 af Kjeld Juel til Stubbergård og hustruen, Christence Juel. Stolen består af kurv og samtidig himmel af eg, dog med sekundære rokokotilføjelser i fyr, o. 1772, jf. ndf.; antagelig oprindelig opgang, med enkelte sekundære tilføjelser samt ligeledes sekundær bærestolpe af fyr.

Kurven omfatter fire storfag, hvortil kommer et smalt blindfag ved væggen. De enkelte storfelter indrammes af toskanske frisøjler med prydbælter, dekoreret med frugtophæng og placeret foran paneler med beslagværksornamentik. Indenfor er arkader, båret af glatte pilastre og med slyngbånd og tandsnitsfrise i bueslagene. Kron- og postamentfriserne har glatte fremspring, hvorimellem er indskriftfelter. Øverst er en tandsnitsgesims hvorover et profilled, delvist dækket af beklædning med læder. Nederst er hængestykker, formet som rokokokartoucher med bladværk og enkelte blomster, ganske svarende til lydhimlens udsmykning (jf. ndf.). Den sekundære bærestolpe er sekskantet med påsatte, profilerede knægte, der dog er af en anden udformning af den 1936 anvendte †stolpe, der havde skråtstillede knægte af en anden profil. En ældre, men antagelig ligeledes sekundær †stolpe med kugleformet kapitæl, beslægtet med pulpiturets støtter, anes fig. 85, men fandtes 1973 henlagt på loftet.[90] *Lydhimlen* (fig. 91-92) er sekssidet med tilhørende s-svungne bøjler, dog uden det kronende led. Som det fremgår af indberetninger 1909 og 1911,[91] er den oprindelige struktur reduceret i omfang og oppyntet med rokokoornamentik, både på opstandere og hængestykker, hvis beslagværksmønstrede forsider for de sidstnævntes vedkommende er vendt indad, mens de glatte, tidligere bagsider har fået rokokokartoucher og er vendt udad. Også himlens underside har ud over oprindelige kassetteornamenter med rosetter supplerende rokokoudsmykning. I midten er en vinklase. *Opgangen* omfatter tre fag, indrammet af glatte lisener; de enkelte arkader har fladbuer, båret af kannelerede pilastre. I sviklerne rosetter. Ved håndlisten er tandsnitsgesims over et glat parti. Mægleren er firkantet og kronet af en kugle.

Staffering. Selve kurven har en broget bemaling, der er rekonstrueret ud fra oprindelige spor, men med dele, primært lydhimlen, i ådret træ. Dog



Fig. 44. Dåbskande, 1844 (s. 3190). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal jug, 1844.*


Thi hvar som 2 eller tre ere
forsamlede i mit Navn der er jeg
Se Sandt Sagde til dem
Dieses Skuespillum for alle gives
dette gaar heel stikke kalls

Fig. 45. Prædikestol, 1605, skænket af Kjeld Juel til Stubbergård og Christence Juel (s. 3191). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pulpit, 1605, donated by Kjeld Juel of Stubbergård and Christence Juel.*

har denne på undersiden oprindeligt været suppleret med delvis staffering og forgyldning (fig. 92).[91] Kurvens arkitektur står med hvidt, rødt, grønt, sort og forgyldning samt træfarve (på søjleskafterne). Postament- og frisefelternes hjørnefremspring er illusionistisk malet i grønt og rødt som tredimensionale diamantbosser. Storfelterne har en mønjerød bemaling med maureskedekoration i cinnoberrødt. Herpå er fire skjolde med tilhørende hjelme og hjelmklæder for Kjeld Juel og hans hustru, Christence Juels fædrene og mødrene forældre, malet i de heraldiske farver, idet fjerde fag er nyopmalet ud fra enkelte oprindelige spor. Fra opgangen ses: 1) (Fig. 47), »KI. F«, dvs. Kjeld Juels fædrene våbenskjold over skjoldet med Stjerne-Juel. 2) (Fig. 45), »KI.M«, dvs. Kjeld Juels mødrene våben, over Munk-våbenet. 3) (Fig. 45), »C.F«, dvs. Christence (Juels) fædrene våben over Juelvåbenet og 4) (Fig. 48), »C. M«, dvs. Christence (Juels) mødrene våben, atter over et Juelvåben. Opgangen har overvejende træets naturlige farver med spredt anvendelse af forgyldning med rødt, grønt og sort, i arkadefagene, på de indrammende lisener og ved håndlisten dekoreret med spinkle mauresker.

Indskrifter. Postament- og frisefelter har frakturindskrifter, dog med enkelte versaler i gulligt på sort bund (jf. fig. 45-48). Regnet fra opgangen står på postamentet: 1) »Hvo Som Eder hører/ hand hører mig Oc huo/ Som eder For Acter«. 2) »Hand for acter mig/ men huo mig for acter/ Hand Foracter den som/ mig udsende. LVC. XI« (Luk. 10,16). 3) »Oc Hand Sagde til dem/ gaar Bort i all verden oc Pre-/ dicke Evangelium for alle cre(a)tu(ra)/ huo som troer oc Bliffuer/ døbt hand skal bliffue salig«. 4) »men huo som icke/ Troer hand skal Bliffue/ For Dømt. Marckvs 16[92] (Mark.16,15-16)/ 1.6.0.5. L.P.M.« På frisen står, regnet fra opgangen: 1) »Raob Høyt spar icke Oplofft/ din Røst som en Basuene oc kund«. 2) »giør mit Folck deris offuertrelse/ oc Iacobs hus deris synder ESA 58« (Es. 58,1). 3) »Thi at Huor som to eller tre ere/ fforsamlede i mit Naffn der er ieg«. 4) »mit iblant dem. Math/ 1605 XVIII« (Matt. 18,20).

Stolens tilblivelse er ikke nærmere dokumenteret. Signaturen »LPM« i fjerde fags fodfelt kan hentyde til værkets mester (antagelig maler), hvis navn dog i øvrigt ikke kendes.[93] Stolen har mu-



Fig. 46. Detalje af prædikestol, 1605 (jf. fig. 48). Indskrift med årstal og initialer, »L.P.M« for ikke nærmere identificeret person (s. 3193). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Detail of pulpit, 1605 (cf. fig. 48). Inscription with date and initials "L.P.M" of unidentified person.*

ligvis fra første færd været opsat på sydvæggen mellem første og andet vindue, regnet fra øst. 1769 klagede man imidlertid over, at prædikestolen var meget slet og skæv og at den hældede så meget ud fra muren, at det var farligt både for præsten og den, der sad i nærheden, men først 1772 syntes den tilfredsstillende istandsat.[15] Det er formentlig ved denne lejlighed, den er blevet gennemgribende renoveret og forsynet med udskåret rokokoornamentik, der er nært beslægtet med udsmykningerne i Ejsing Kirke fra 1760'erne (s. 2998). 1811-12 var den bjælke ('hammer') i muren, som stolen hvilede på, rådnet.[64] 1839 repareredes prædikestolens lydhimmel.[20] 1848 påpegedes et behov for nymaling af altertavle og prædikestol, og det var formentlig dette arbejde, som malermester Jæger betaltes for s.å.[20] Prædikestolshimlen blev atter istandsat 1857.[20] 1872 stod stolen igen skævt og skulle rettes; samtidig skulle opgangen udvides og muren beklædes med panel.[10] Sidstnævnte reparation synes dog ikke gennemført. 1909-11 blev stolen restaureret af Niels Termansen, der rekonstruerede kurvens oprindelige bemaling ud fra ældre spor. Samtidig fjernedes en ældre staffering, der muligvis gik tilbage til den gennemgribende renovering i 1770'erne, om end den kan have været opfrisket af malermester Jæger o. 1848 (jf. ovf.). Denne omfattede en blågrå marmorering i storfelterne med lyserød staffering på beslagværkspanelerne på kurvens hjørne og i smalfelterne. Søjlerne stod med hvide skafter, forgyldte kapitæler, baser og skaftringe samt sort abakus. Resten var overstrøget med grå stenfarve med enkelte hvidgrå lister.[91] 1929 anskaffedes en ny læsepult. 1936 gennemførtes en flytning af prædikestolen til det sydøstre hjørne ved triumfvæggen, idet opgangen placeredes langs denne som en halvsvingstrappe, vinkelret på selve kurven. Løse dele limedes 1970.[10] I forbindelse med kirkens restaurering 2015-16 flyttedes stolen atter til en plads mellem sydvæggens første og andet vindue. Samtidig gennemførtes en snedkermæssig stabilisering samt en retouchering af stafferingen.[69]

Stolestader (jf. fig. 24 og 55) i renæssancestil, gennemgribende ombygget o. 1925,[10] men med genanvendelse af ældre dele, specielt i gavlenes nedre partier, fra o. 1600. Antallet udgør 13 i nord og 11 i syd, hvortil kommer to korte stader mod øst, den forreste er indrettet til kirkesangeren. Gavlene er siden 1936 vandret afsluttet foroven, men havde før dette tidspunkt sekundære †topstykker, vel fra o. 1908, med cirkelfelt hvori ligebenet kors, på halvcirkulær sokkel, jf. fig. 23 og ndf. Gavlene har todelte fyldingspaneler, foroven med rundbuet felt med hvirvelrosetter i sviklerne, forneden med beslagværksornamentik. Stoleblokkene har for- og bagpaneler samt ryglæn med glatte fyldinger. Ved væggen er i nord og syd tilsvarende højrektangulære paneler. Stolene er stafferet i blågråt med teglrødt eller orange og mørkerødt i fyldingsfelterne. Sæderne er beklædt med mørkerød uld.

Staderne er tidligst omtalt 1798, da de delvist var i stykker, både på mands- og kvindesiden.[64] 1840-43 istandsattes stolene, 'da de have en del hældning'; samtlige stole anbefaledes i samme forbindelse forsynet med en passende bagklædning.[20] 1887 repareredes de fire øverste mandsstole og den øverste kvindestol.[10] Under orglet placeredes 1888 seks nye kvindestole med rygpanel; det følgende år fik tre mandsstole rygpaneler, idet samtlige stole maledes med egetræsfarve.[10] 1899-1901 foresloges stolestaderne atter istandsat. Arbejdet synes dog ikke gennemført, siden de 1908 på ny foresloges restaureret eller delvist fornyet (jf. gavle).[10] Forinden var gavlene udstyret med et svagt buet topstykke,[94] måske som erstatning for oprindelige trekantgavle, svarende til herskabsstolene (s. 3196). En større renovering gennemførtes o. 1925 efter et svampeangreb.[10] 1933 bemalet med en lysegrå egetræsstaffering, suppleret med grønt og rødt.[10] 1936 fjernedes gavlenes topstykker, mens de gamle bænke under orgelpulpituret erstattedes med løse stole.[10] En større ændring af opstillingen gennemførtes i forbindelse med hovedrestaureringen 2015-16, da antallet af stole reduceredes ved ommøbleringen, både af skibets øst- og vestende. Ved samme lejlighed nystafferedes samtlige stole.

⋆(†)*Stolestade*, placeret på Stubbergård.

Løse stole, moderne. Kirken rummer et antal løse stole, der er opstillet både i kor, skib og tårnrum. En række af disse har flet- eller læderpol-



Fig. 47-48. Detaljer af prædikestol, 1605 (jf. fig. 45). 47. Første storfag, regnet fra opgangen med initialer og våbenskjold for Kjeld Juels fædrene slægt (s. 3193). 48. Fjerde storfag, regnet fra opgangen, med initialer og våbenskjold for Christence Juels mødrene slægt (s. 3193). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Details of pulpit, 1605 (cf. fig. 45). 47. First large panel counting from the steps with Kjeld Juel's initials and ancestral arms. 48. Fourth large panel counting from the steps, with Christence Juel's initials and ancestral arms.*

strede sæder, hvortil kommer et antal foldestole med ryg og sæder af lærred.

Præstestol (jf. fig. 24), o. 1900. En højrygget armstol i historicerende stil med læderhynde er opstillet i korets nordøsthjørne. Mørkegrå staffering.

†*Skriftestole.* Tidligst nævnt 1798, da panelværket heri havde behov for istandsættelse, og endnu 1805 trængte både denne og nogle stole i kirken til reparation.[64] Et panelværk, opsat mellem altertavlen og korets nord- og sydvægge, vel til afskærmning af præsten og degnens pladser, fjernedes 1900.

Degnestol (jf. fig. 55). 1954 opsattes en ny stol med pult til kirkesangeren i skibets sydøstende.[10]

†*Degnestole.* Tidligst omtalt 1858, da stolen i forbindelse med korets ommøblering foresloges flyttet (herfra) til korsdøren (dvs. korbuens) søndre pille.[54] En ny stol etableredes 1936 neden for prædikestolen; som gavl anvendtes et gavlstykke, svarende til de øvrige stole, dog uden sekundære topstykker. 1948 foresloges en ny pult anskaffet.[10]

Herskabsstole (fig. 49-54), o. 1600, smykket med våbenskjolde for Kjeld Juel (nord) og Christence Juel (syd). Stolene har været berørt en række gange i forbindelse med ændringer af kirkens indretning, 1899 og 1936 ved installering af varmeanlæg og sidstnævnte år desuden i relation til prædikestolens flytning. Senest er begge stole flyttet til skibets vestende i forbindelse med kirkens restaurering 2015-16 og desuden ombyttet, således at den mandlige herskabsstol atypisk er placeret mod nord, den kvindelige mod syd. I forbindelse med de skiftende ændringer er forsvundne partier delvist rekonstrueret.

De to dobbeltstole er i dag identisk udformet med prydgavle, både mod skibet hvorimellem udskåret dør og mod ydervæggene. Endvidere er for- og bagpanelerne forsynet med fyldingsdekorationer. Selve gavlstykkerne er underdelt i to, foroven med rundbuet arkade med tandsnit hvorunder tungebort, båret af pilastre, der forløber i vinkelform; i sviklerne firebladede rosetter. Underpartiet har fylding med beslagværk hvori fligede bladrosetter. Topgavlene er smykket med kvadratiske felter, prydet med våbenskjolde, der øverst krones af trekantgavl med udskårne englehoveder bortset fra et enkelt felt i sydvest. De respektive heraldiske felter viser våbenskjolde for parrets forældre (vendt mod midtgangen) og bedstemødre (mod væggen). På den nordlige stol ses østligst skjolde for Munk over for Juel, mod væggen Spend over for Munk (Lange), henholdsvis for Kjeld Juels mor og far, mor- og



Fig. 49. Herskabsstol, o. 1600, med våbenskjolde for Kjeld Juel, tidligere anbragt i skibets sydside (s. 3196). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Family pew, c. 1600, with coats of arms of Kjeld Juel, formerly on the south side of the nave.*

farmor.[95] På stolen i syd ses østligst våbenskjold for Juel over for et tilsvarende, samt mod væggen Skram over for et sekundært malet felt med en stjerne. Her burde have været våbenmærke for Lunge, henholdsvis for Christence Juels mor og far, mor- og farmor.[96] Stolelågerne har arkadefelt med bueslag med tandsnit og tungebort, båret af pilastre; i sviklerne spidsblade. Som topstykke er volutindrammet gavl med Jesusmonogram eller roset i cirkelslag samt blomster og blade, alt skåret i fladsnit. For- og bagpanelerne har fire rundbuede arkader hvorover tværrektangulære fyldinger med bladværk mellem rosetter, stjerner og Jesusmonogrammer. I det nuværende bagpanel af stolen i syd (tidligere placeret på den nordre stol og vendt mod øst, jf. fig. 52) er i det første fag udskåret et Jesusmonogram. De yderste to arkadefag i sydvest er erstattet af højrektangulære fyldinger som erstatning for de dele, der fjernedes ved varmeanlæggets installering (s. 3173).

Stolene er stafferet som stolestaderne med blågråt rammeværk, lysere blågråt i dørenes fyldingsfelter samt på gavlstykker, for- og bagpaneler teglrøde med detaljer i mørkerødt, harmoniseret efter prædikestolens staffering. Våbenskjoldene viser de heraldiske farver med anvendelse af forgyldning på hjelmklæder og detaljer. Mørkerøde stofhynder som stolestaderne.

Herskabsstolene er tidligst nævnt af Søren Abildgaard 1772-73 på deres oprindelige pladser foran de ordinære stolestader, henholdsvis



Fig. 50. Herskabsstol, o. 1600, med våbenskjolde for Christence Juel, tidligere anbragt i skibets nordside (s. 3196). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Family pew, c. 1600, with coats of arms of Christence Juel, formerly on the north side of the nave.*

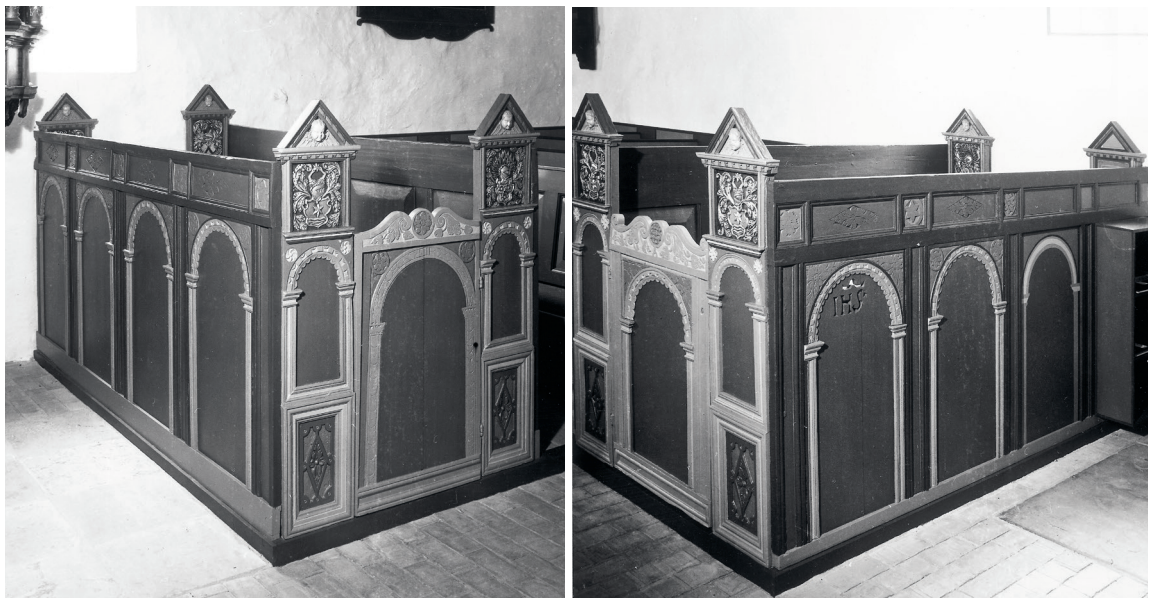


Fig. 51-52. Herskabsstole, o. 1600, for Kjeld Juel (syd) og Christence Juel (nord). Vist før restaureringen 2015-16, da stolenes placering ændredes (s. 3196). Foto Erik Skov 1975. – *Pews, c. 1600, for Kjeld Juel (south) and Christence Juel (north). Shown before the restoration of 2015-16, when the pews were placed differently.*

mod syd og nord.[76] 1900 konstaterede Magnus-Petersen, at den nordre stol (for Christence Juel) havde været genstand for »en Behandling som ikke kan forsvares« i forbindelse med installering af et muret varmeapparat i skibets nordøsthjørne året forinden (s. 3173). Således var de bageste prydgavle fjernet og henlagt på tårnets loft, mens for-og bagpanelerne var enten gennemsavet eller helt kasseret. Yderligere var en del af træet pga. varmepåvirkningen forkullet, »som om der havde været Ild i det.« Stolen foresloges rekonstrueret, om end tilbagerykket på en af de nærmeste stolestaders plads, ligesom den sydlige stol anbefaledes rykket tilbage.[97] En foreløbig istandsættelse, hvor nordstolens bagpanel blev erstattet med et sammenhængende parti med fire højrektangulære fyldinger, mens sydstolens forpanel ved opsætning af degnestolen blev vendt mod vest, gennemførtes 1936 i forbindelse med restaureringen (fig. 53). Også de oprindelige trekantgavle, hvoraf kun tre fandtes 1933, dog uden ansigterne på de udskårne englehoveder,[98] var erstattet af buede topstykker mod midtgangen (jf. fig. 53). Som en konsekvens af installeringen af et nyt varmeanlæg og prædikestolens flytning (s. 3173 og 3194) i samme forbindelse blev nordstolens bevarede parti mod gangen placeret i flugt med den vestre afgrænsning af varmekassen, idet brudstykket af en væggavl fra samme (med Skramvåbenet) foresloges anbragt som gavl for en vinkelstol ved korbuen (jf. fig. 54). Samtidig blev sydstolen flyttet længere tilbage i skibet.[99] Et ⋆panelfragment af fyrretræ, 23,5×50,7 cm, af den øverste del af et bueslag, formentlig fra et front- eller bagparti og hidrørende fra den nævnte istandsættelse, blev 1962 indleveret af arkitekt S. Fritz til Købstadmuseet Den Gamle By i Aarhus (inv.nr. 884:62). På et ikke præcist dokumenteret tidspunkt mellem 1936 og 1975 (jf. fig. 53), antagelig ved sløjfningen af det dominerende varmeanlæg 1966 eller 1974 (s. 3173), rekonstrueredes nordstolen, idet den manglende gavl mod nordøst (oprindeligt med Lungevåbnet) erstattedes med en gavl, hvorpå der i topstykket var malet en syvoddet stjerne. Samtidig opsattes nye trekantgavle som erstatning for de forsvundne, ligesom for-og bagpanelerne genopsattes eller nyudførtes efter ældre forlæg. I forbindelse med restaureringen 2015-16 valgte man at flytte begge stole til kirkens vestende for at etablere bedre pladsforhold



Fig. 54. Detalje af herskabsstol for Christence Juel, o. 1600. Brudstykke af væggavl med våbenskjold for Skram (s. 3198). Foto Anker Nielsen 1935. – *Detail of family pew for Christence Juel, c. 1600. Fragment of wall end with Skram coat of arms.*

foran nordsidens stolestader. Ved flytningen blev de to stole dog både ombyttet og omvendt, således at de oprindelige bagsider omdannedes til forsider. Samtidig udførtes bl.a. dekorationsdele i frontpanelerne, og alt nystafferedes.[69]

Kirkekiste (fig. 56), antagelig identisk med kiste til alterklæder og tavlepenge, indkøbt 1824.[20] Kisten, der er 50 cm høj og i længde og bredde måler 129×58 cm, har buet låg med stor pengetragt i den ene ende. På den ene langside er to nøglehuller. Rødbrun og grå staffering. Opstillet i kirkens vestende mellem nordre stoleblok og herskabsstol.

Skabe. Bag alteret er boks til kirkesølv samt skab til messehagler. Endvidere er nyere skabe, vel fra kirkens restaurering 2015-16, opsat i øst ved skibets nordvæg samt under opgangen til pulpituret. Et skab til alterkalken foresloges anskaffet 1943, men udsattes dog. Som en midlertidig foranstalt-



Fig. 53. Indre mod nordøst med ændret varmeanlæg og herskabsstole (s. 3173 og 3198). Foto M. B. Fritz & Søn 1936. – *Interior looking north west with changed heating system and family pews.*



Fig. 55. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking west.*

ning opbevaredes kirkens værdigenstande i den lokale sparekasses brandfri rum.[10]

†*Pengeblok.* 1845 registreredes en kirkeblok, der opbevaredes i en kirkekiste i koret (s. 3199).[20]

Pengebøsse. Ved søndre stolebloks endegavl er opsat nyere bøsse af messing i halvcylinderform med pengetragt i toppen og overfaldslås. Bøssen kan være identisk med et af de tre eksemplarer, der anskaffedes 1910.[10] Et (†) eksemplar, tidligere ligeledes ved indgangen,[100] er deponeret andetsteds i kirken. †*Pengebøsser.* 1856 betaltes blikkenslager Abrahamsen i Holstebro for to pengebøsser.[20] Hertil kommer to eller tre bøsser, anskaffet 1910 (jf. ovf.). 1845 registreredes en tavlepung, dvs. en †*klingpung* af rødt fløjl.[20] Det var antagelig denne, der to år før, 1843, anbefaledes beklædt med rødt fløjl.

Dørfløje. 2015-16 indsattes nye yderdøre i våbenhus og tårn. Samtidig blev lysindfaldet i buen over tårndøren genetableret. 1868 ønskedes i våbenhuset en dobbelt fyldingsdør i karm, og 1872 en supplerende tremmedør.[10] Dørene i syd blev udskiftet 1908, den yderste var af egetræ.[10]

Pulpitur (jf. fig. 55 og 57-58), o. 1600.[101] I kirkens vestende er opsat et pulpitur, der i midten bæres af tre søjlepar. Det østligste søjlepar adskiller sig dog fra de øvrige med sine korintiske kapitæler og forneden med brede skriftringe på ottekantede postamenter. Efter traditionen skulle disse søjler være fundet i Sevel Skole.[10] De fire øvrige søjler har forenklede ringkapitæler, markeret entasis på skafterne og baser med dobbelte profilringe på runde postamenter. Brystningen har 12 af formentlig oprindeligt 16 rundbuede arkadefag over postament med tandsnitsgesims og tværrektangulære indskriftfelter. Som rækværk i vest mod tårnrummet er genanvendt balustrene fra †alterskranke (s. 3189, fig. 17). I forsidens midtparti er orgelfacaden indsat, jf. ndf.

Pulpituret er stafferet i rødligt, lysegråt og sort med forgyldning af detaljer. I de 12 arkadefelter er oliemalerier af apostlene på zinkplader, udført o. 1858 i brogede farver efter Thorvaldsens statuer i København Vor Frue Kirke (*DK København* 1, 216), antagelig af A. F. Jæger, der på samme tidspunkt udførte altertavlens nye malerier (s. 3184). Samtlige figurer, der har hår og skæg i gyldne og brunlige farver, enkelte dog gråsprængte, bærer deres respektive attributter og er iklædt kjortel og



Fig. 56. Kirkekiste, antagelig anskaffet 1824 (s. 3199). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Church chest, probably acquired in 1824.*



Fig. 57. Indre mod vest. Foto Erik Skov 1975. – *Interior looking west*.

kappe med nøgne fødder. Alle er placeret på brunligt jordsmon foran en neutral sort baggrund. De tilhørende navne står i fodfelterne, malet i gylden fraktur på sort bund. På den venstre halvdel, vist fra syd mod nord, ses: 1) »Paulus«, iklædt grønlig kjortel og brun kappe. 2) »Andreas«, iklædt rød kappe. 3) »Jacob, major«, iklædt gråhvid kjortel og blå kappe. 4) »Johannes«, iklædt gråhvid kjortel og grøn kappe. 5) »Philippus«, iklædt hvid kjortel og brun kappe. 6) »Bartholomæus«, iklædt blågrøn kjortel og rødlig kappe. På den højre halvdel, efter orgelfacaden, ses: 7) »Thomas«, iklædt mørkeblå kjortel og gyldenbrun kappe. 8) »Matthæus«, iklædt blå kjortel og rød kappe. 9) »Jacob, minor«, iklædt hvid kjortel og rød kappe. 10) »Judas Thadæus«, iklædt lyseblå kjortel og rød kappe. 11) »Simon«, iklædt mellemblå kjortel og rødbrun kappe. 12) »Paulus«, iklædt hvid kjortel og mellemblå kappe.

Pulpituret havde tidligere status som herskabspulpitur, første gang omtalt med denne funktion 1794 (og 1796), da det var delvist brøstfældigt.[64] 1798 fremhævedes det, at pulpituret 'eller koret' manglede fire bænke. 1805 var bjælkerne under pulpituret rådne.[64] 1872 havde disse på ny behov for udskiftning, vel i forbindelse med den ændrede funktion som orgelpulpitur (jf. †orgel, skænket 1873).[10] 1917 omtaltes orgelpulpituret som smukt opmalet.

Orgel (jf. fig. 58), 1964, oprindeligt med syv stemmer, et manual og anhangspedal, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby med genanvendelse af ældre dele. I forbindelse med en renovering 2006, udført af Th. Frobenius & Sønner, blev orglet omdisponeret og udvidet, og samtidig udskiftedes klaviaturerne. Af Köhnes orgel er kun facaden, dele af orgelhuset samt nogle af piberne bevaret.[102] Oprindelig disposition: Manual (C-f^3):



Fig. 58. Pulpitur, o. 1600, nystaffereret o. 1858, antagelig af A. F. Jæger; siden 1873 anvendt til orgelpulpitur, idet det nuværende orgel indsattes 1964 (s. 3201-02). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Gallery, c. 1600, reornamented c. 1858, probably by A. F. Jæger; used from 1873 as organ gallery, while the present organ was installed in 1964.*

Bordun 16', Gedakt 8', Fugara 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Oktav 1'. Pedal (C-c^{1}): Anhang. Koppel M-P. Disposition 2006 (otte stemmer): Manual (C-f^{3}): Fløjte 8', Gedakt 8', Fugara 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Quint 1$^{1}/_{3}$'. Pedal (C-d^{1}): Subbas 16'. Koppel M-P. Facaden, der har attrappiber af sølvbronzeret træ, er mørkt åldret og stafferet med blågrå, lys grårød, sort og guld. I fyldingerne under facadens tre rundbuede pibefelter ses en udsmykning i guldbronze på sort grund, forestillende henholdsvis en harpe, to sammenslyngede basuner med to krydsede sceptre og en lyre.[103] Ud over donatoroplysningerne (jf. ndf.) er med gylden skrift anført salmecitatet: »Hosianna og Halleluja skal allevegne klinge.« samt teksten fra Sl. 150,1-6: »Lover Gud i hans Helligdom, lover ham med Basuners Klang, Lover ham med Psalter og Harpe! lover ham med Strænge og Orgel!/ Alt det som har Aande, love Herren! Halleluja! PS 150«. På pulpitur i skibets vestende, med spillebord i orgelhusets nordre gavl.

†*Orgel*, 1873, skænket af Stubbergårds daværende ejer, Jacob Boserup til Sindinggård. Prisen udgjorde 800 rdl., hvori der dog ikke var inkluderet træværket og stafferingen af samme.[104] Fem stemmer, bygget af Daniel Köhne, København. Disposition (C-c^{3}): Bordun 16', Gedakt 8', Fugara 8', Principal 4'. Rørfløjte 4'. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Kassebælge. Udvidet til seks stemmer 1937 af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition (C-f^{3}): Bordun 16', Gedakt 8', Fugara 8', Principal 4'. Rørfløjte 4', Rauschquint 2$^{2}/_{3}$'-2'. Svelle. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Kassebælge og stødbælg. Elektrisk blæser.[105] En forgyldt inskription på facaden lyder: »Skjænket



Fig. 59. Præsterækketavle, 1937 (s. 3204). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Board listing incumbents, 1937.*

1873 af Stubbergaards forhenv. Ejer J. Boserup«. Facaden, dele af orgelhuset samt nogle af piberne er genanvendt i kirkens nuværende orgel. Som dette på pulpitur i skibets vestende med spillebord i orgelhusets nordre gavl.[106] 1936 og 1960 gennemførtes grundige eftersyn af orglet.[10]

Salmenummertavler (jf. fig. 24 og 55). Kirken har i alt tre tavler. To af disse måske identiske med de tavler, der anskaffedes 1963.[10] Højrektangulære med forhøjet topstykke. Hvidmalede med hængetal af messing. Hertil kommer en enkel, rektangulær, formentlig moderne tavle, ligeledes hvidmalet med hængetal af messing. I tårnrummet.

†*Salmenummertavler.* To tavler anskaffedes 1911 og suppleredes 1946 med endnu et eksemplar, ophængt i nordre side af tårnet. 1957 istandsattes den ene tavle, mens en ny opsattes under pulpituret.

Præsterækketavle (fig. 59), 1937,[107] højrektangulær med glat ramme hvorpå volutsmykket, udskåret top- og hængestykke med bladornamentik omkring cirkelroset. Sort skriftfelt med navne på kirkens præster siden reformationen i to spalter, anført i gylden fraktur på sort grund. I tårnrum, tidligere på skibets sydvæg.

Andre tavler. 1) (Fig. 60), 1818. *Bygningstavle*, 35×55 cm. På rødbrun baggrund er med hvid kursiv anført følgende om kirkens istandsættelse 1818: »Anno 1818, blev Kirken repareret/ af Murmæster: Niels Steffensen fra Dommerby/ Tømmermand: Niels Mikkelsen fra Nørlem/ Blytækker: Christian Knudsen fra Breum/ og Smeden: Mads Christensen fra Sevel/ efter Foranstaltning af/ Største Kirke Eier Hr Kammerherre Sehestedt til Rydhave/ og Kirkeværgerne: Christian Andersen i Raae/ og Christen Bek af Sevel/ Samme Aar blev tvende Fløye opsat paa Taarnet efter Forslag/ af Sognefogden Niels Linde. Anmærket af P.S.« (Peder Sejersen).[28]

Tavlen fandtes tidligere i en kiste på kirkeloftet, men blev senere ophængt på altertavlens bagside.[28] I dag på nordvæggen.

2) *Maleri* (fig. 61) med fremstilling af *Korsbæringen*, skænket 1878 af enkepastorinde Dorthea Hansine Hassager, født Hørning, datter af kirkens tidligere sognepræst, Rasmus Hørning.[10] Olie på lærred, 191,5×190 cm. Den lidende Kristus er segnet med sit kors, omgivet af en menneskemængde med mænd, kvinder og børn umiddelbart uden for Jerusalems mure; en byport ses th. Partiet tv. med to tårne og mindre bygninger er dækket af en (samtidig(?)) grå overmaling. Den tornekronede Kristus knæler i forgrunden, tynget af sin byrde. Han er iklædt rød kjortel og blå



Fig. 60. Bygningstavle, 1818 (s. 3204). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Construction plaque, 1818.*



Fig. 61. Maleri af ukendt mester med gengivelse af Korsbæringen, skænket 1878 af enkepastorinde Dorthea Hansine Hassager (s. 3204). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Painting by unknown master showing Jesus Carrying the Cross, donated in 1878 by the parson's widow Dorthea Hansine Hassager.*

kappe og vender det sorgfulde blik mod figurgruppen i højre side, idet han strækker sin venstre hånd appellerende mod de nærmeststående, blandt hvilke en kvinde med mørkerød kappe, brunlig kjortel og tildækket hoved med hvidt hovedlin formentlig skal forestille Maria. Hun rækker begge arme mod sin lidende søn og flankeres af to andre kvinder; tv. ses en kvinde med gul kappe og et slør over det mørklokkede hår. Hun har samlet hænderne i sorg og smerte, ligesom en blåklædt kvinde th. Yderst th. står formentlig Johannes Evangelisten, iført grålig kjortel og blå kappe. To knælende kvinder udtrykker ligeledes med gestik og mimik deres medfølelse, mens et lille barn i kort grå klædning støtter sig til den forreste kvinde, idet han samtidig ser tilbage mod den lidende. Tv. ses Simon af Kyrene, der beordres af den ledsagende soldat til at bistå Kristus med den tunge byrde. Han har olivengrøn, åbenstående kjortel og brunlig kappe samt en taske i en skrårem over skulderen; på hovedet bærer han en lys stråhat. Soldaten sekunderes af en be-



Fig. 62. Lampet i nyklassicistisk stil, 1800-tallets første halvdel (s. 3207). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Lampette in neoclassical style, first half of 1800s.*

falingsmand til hest, iklædt feltherredragt med rød kappe og fjerprydet hjelm, samt af to andre soldater. Tre mænd og en kvinde med et spædbarn afslutter gruppen. Bag sceneriet er et udblik til et goldt klippelandskab med Golgatabjerget, hvorpå anes to kors. Det kvalitetsprægede maleri er ikke signeret og kan være udført af en ikke-dansk, måske tysk mester, kendetegnet ved sin følelsesladede tolkning af motivet og den realistiske gengivelse af figurer og landskab. En kraftig ramme, anskaffet 1909,[10] med forhøjet midtstykke og udskårne motiver i form af cirkelkors foroven samt hvirvelrosetter og cirkelslag i hjørnerne og på de lodrette sider, står i blanktræ, dækket af en mørk lakering. Maleriet blev restaurereret 1967 samt 2017.[108] Ophængt på skibets nordvæg.

†*Hatteknager.* I forbindelse med stolestadernes renovering 1840-43 blev hatteknager opsat på muren (dvs. sydmuren).[20]

Belysning. Kirkens beholdning omfatter fire lysekroner i kor og skib samt en ekstra henlagt på kirkens loft, alle er nyere. Endvidere en ringkrone i tårnrummet og fire lampetter. Elektricitet installeredes 1919 (s. 3173). *Lysekroner.* 1-2) (Jf. fig. 24 og 55), 1911, skænket af enkefru Ane Olsen og af andre private ved en indsamling i sognet.[109] Ensdannede kroner med 3×6 volutsvungne arme og balusterskaft samt ring som ophæng og glat hængekugle uden indskrift er ophængt i skibet. 3) (Jf. fig. 17) af samme udformning og antagelig

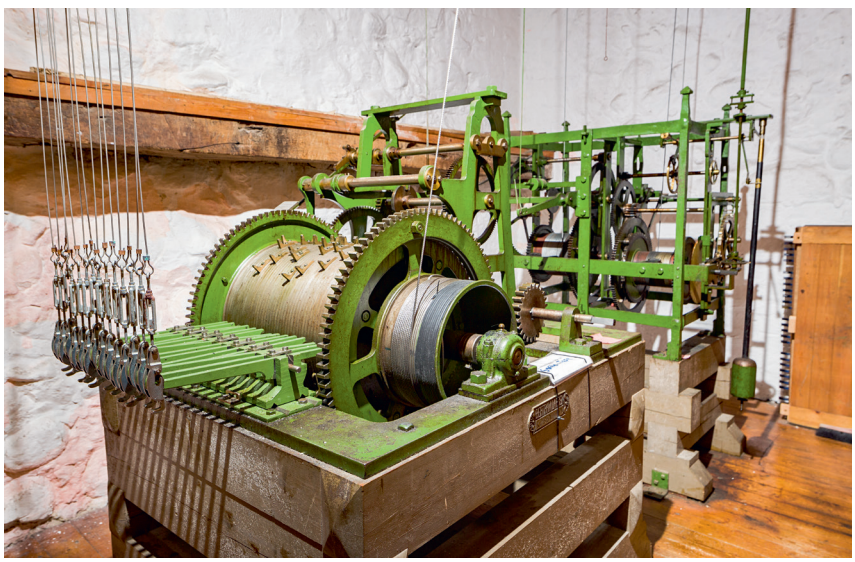


Fig. 63. Tårnur, skænket 1938 af Andreas Gade (s. 3207). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tower clock, donated in 1938 by Andreas Gade.*

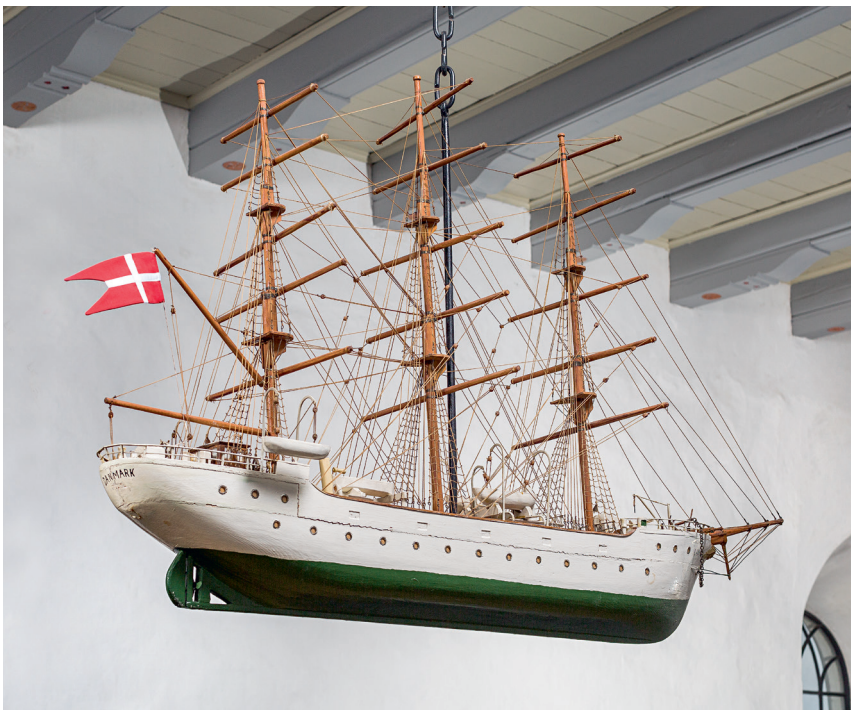


Fig. 64. Kirkeskib, »Danmark«, bygget 1932 og skænket 1953 af købmand H. Larsen, Sevel (s. 3207). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Church ship "Danmark", built in 1932 and donated in 1953 by the grocer H. Larsen, Sevel.*

samme datering, ophængt i tårnrummet. 4-5) (Jf. fig. 24), 1911, skænket af kirkens sognepræst K. J. Rützow.[10] Kronerne, der er identiske, har seks lysearme og glat hængekugle; i koret. 6) En ringkrone, hidrørende fra restaureringen 1974-75,[110] med ni dråbeformede pærer; ophængt i våbenhuset. En (†)krone, nyere, med 2×6 lysearme og glat hængekugle er henlagt på kirkeloftet. 1924 blev lysekronerne poleret. Ophænget ordnedes 1967, og kronerne rensedes 1969 samt i forbindelse med restaureringen 2015-16.[10] *Lampetter.* 1-2) (Fig. 62), udført i nyklassicistisk stil med oval vægplade, indrammet af perlebort, hvorpå er fæstnet to lysearme, formet som svungne fakler, forneden oprullet i volutter og foroven med lyseskåle, prydet med bort af spidsblade. 3-4) (Jf. fig. 58), 1974-75,[110] klaselampetter, leveret af Fog & Mørup med fem lysearme, placeret på lodret stav. På orgelpulpituret.

Kirkeskib (fig. 64), betegnet »Danmark«, skænket 1953 af købmand H. Larsen, Sevel, og bygget af Viggo Chr. Poulsen.[111] Skibet, der er udført som en model af skoleskibet Danmark, er bygget 1932 som en tremastet fuldrigger. Grøn under og hvid over vandlinjen. Navnet er anført med sorte versaler på agterstavnen. Flaget er udskiftet og stafferingen istandsat i forbindelse med restaureringen 2015-16.[69]

Tårnur (fig. 63), posthum gave 1938 fra købmand i Sevel, Andreas Gade (1869-1936), jf. også klokkespil. Opstillet på etagen under klokkestokværket. I forbindelse med genopstillingen af Kjeld Juels epitafium 1974 (jf. s. 3209) blev lodderne for urværk, samt slagværk og klokkespil afkortet. Urskiven blev renoveret 1984.[10]

Klokke (fig. 65), 1876, omstøbt af Søren Frichs jernstøberi i Århus af en ældre klokke (†nr. 3). 112 cm i tværmål. Ved mundingsranden er anført med reliefversaler: »Sevel Kirke 1876«. Delvist afslået ved mundingsranden i forbindelse med sørgeringningen for Frederik VIII 1912. Herefter drejedes den en kvart omgang.[112] Ophængt i vuggebom. En ældre slyngebom og knebel i tårnrum. Klokken ringes manuelt.




Fig. 65-66. 65. Klokke, 1876 (s. 3208). 66. Klokkespil, 1938, skænket af Andreas Gade (s. 3208). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *65. Bell, 1876. 66. Carillon, 1938, donated by Andreas Gade.*

1902 blev klokkeophænget reparereret.[10] Ophænget foresloges atter istandsat 1946 ved klokkestøber A. Nielsen, Roslev.[10]

Klokkespil (fig. 66), 1938, skænket af Andreas Gade,[113] med otte klokker, støbt hos Brønderslev Jernstøberi. Tværmål mellem 29,5 og 56 cm. Klokkerækken er stemt i tonerne: g^2, a^2, h^2, c^3, d^3, e^3, f^3, g^3. På den største klokke er anført med reliefversaler: »Aar 1938 gav Andreas Gade sin Fødeby dette Klokkespil«, mens der på de mindre er anført: »Givet af Andreas Gade Aar 1938«. To plader ved søndre og vestre glamhul, hvor klokkerne er ophængt, har følgende indskrifter: »Jeg kalder Folk til Faders Favn, i Sønnens og i Aandens Navn. Chr. Gade 1938.« og »Jeg minder jer alle med Toner rene at Gud skal I ene tro og tjene. Chr. Gade 1938«. Automatik: Mekanisk tromlespil med tre ritorneller konstrueret af tårnurmager Bertram Larsen. Efterset 1959[10] og restaureret i 2002 af Thubalka a/s, Vejle.[114]

†*Klokker.* 1) If. en tradition fra 1800-tallet blev kirkens ældste klokke omstøbt ved en sammensmeltning af den oprindelige og Trandum Kirkes klokke (s. 3160 og 3273). Dette hentyder måske til den store og skønne klokke, der 'forleden' blev forsynet med nyt træværk og jern.[15] If. biskop Mathias Anchersens visitatsbog 1734 kunne klokken høres to mil væk.[115] Klokken blev ødelagt ved kongeringningen i forbindelse med Christian VII's død 1808.[116] 2) O. 1808, omstøbt i Viborg af †klokke nr. 1 på foranledning af den tidligere kirkeejer Niels Sehested som anført på klokken: »Oberstlieutenant Sehested til Rydhauge og det halve Stubbergaard lod denne klokke stöbe i Viborg«.[116] Klokken, der gik i stykker, blev omstøbt til 3) 1852-53, udført af klokkestøber Peder Meilstrup, Randers, der modtog 460 rdl. for klokkens fornyelse.[20] En indskrift herpå lød: »Gud til Ære skal denne Klokke lyde«.[116] 1876 anbefaledes klokken, der atter var revnet, omstøbt til den nuværende.[10]

GRAVMINDER

Kirken var allerede fra 1500-tallet mausoleum for medlemmer af Juel-familien, tidligst for Iver Juel (1494-1556), der var begravet i en slægtskrypt i koret (s. 3220), hvorfra hans jordiske levninger 1963 blev nedsat på kirkegården, mens graven 1992 blev markeret med et monument, dannet af en romansk vinduesoverligger (s. 3221). Kisteplader for Mette Munk (†1589), Iver Juels enke, er opsat på korets nordvestvæg (s. 3220). Et monumentalt epitafium for parrets søn, Kjeld Juel, var tidligere opsat på korets nordvæg, men blev nedtaget o. 1858 og delene spredt for alle vinde. De tilbageværende fragmenter er dog 1974-75 blevet samlet og genopsat på tårnrummets nordvæg (s. 3209). En figursten for Kjeld Juels søster, Maren Juel (†1624), er placeret på korets sydvæg, mens plader fra hendes †kiste ligeledes er monteret i en ramme på rummets vestvæg (s. 3216 og 3221). To nedslidte gravsten, formentlig fra 1600-tallets anden halvdel og o. 1700 over ukendte individer, måske over to af kirkens præster,[117] er placeret henholdsvis i skibets gulv og i våbenhuset, mens et antal gravfliser, nedlagt i skibets gulv foran prædikestolen, minder om den daværende sognepræst Ove Andersen Thorning (†1801) og hans hustru Christine Jonghans (†1813) (s. 3219).

Epitafium (fig. 67-76 og 93-95), o. 1606 eller muligvis o. 1620 (jf. ndf.), over Kiel Jull (Kjeld Juel) til Stubergaard (Stubbergård), †10. aug. 1606. Monumentet (»Denne Graffschrift schiøn«) blev opsat af hans efterladte hustru, Christence Juel (†1658). Jf. også prædikestol og herskabsstole. Monumentet kan formentlig tilskrives den fynske mester, Jørgen Stenhugger fra Odense (-1598-1620-), jf. ndf.

Af sandsten og mørkegrå kalksten, 370×350 cm. Heraf måler indskriftpladen 124×172 cm, mens de to flankerende, allegoriske figurer er ca. 176 cm høje. Det monumentale epitafium, der o. 1858 blev nedtaget fra sin oprindelige placering på korets nordvæg, er rekonstrueret med indsætning af bevarede fragmenter i forbindelse med restaureringen 1974-75. Som udgangspunkt for rekonstruktionen benyttedes Søren Abildgaards tegning fra 1773, der dog ikke er præcis i alle detaljer (jf. ndf.). Storfeltet udgøres af en tværoval indskriftplade af kalksten med påmalet tekst, indrammet af en bred bort med anevåbener, hvor der oprindeligt til heraldisk højre (dvs. visuelt tv.) var indsat Kjeld Juels i alt 16 våbenskjolde, opsat parvis, for aner i alt fire led, over for Christence Juels tilsvarende til heraldisk venstre (visuelt th.). Regnet fra øverst mod nederst, mod såvel som med uret er af Kjeld Juels anevåbner bevaret felt nr. 3-4 (Emmiksen (MFM) over for Vestenie (FFM); Breide (MFMM) over for Munk (FFMM))



Fig. 67. Maskehoved, detalje af epitafium over Kjeld Juel (fig. 69) (s. 3209). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Mask head, detail of sepulchral tablet for Kjeld Juel (fig. 69).*

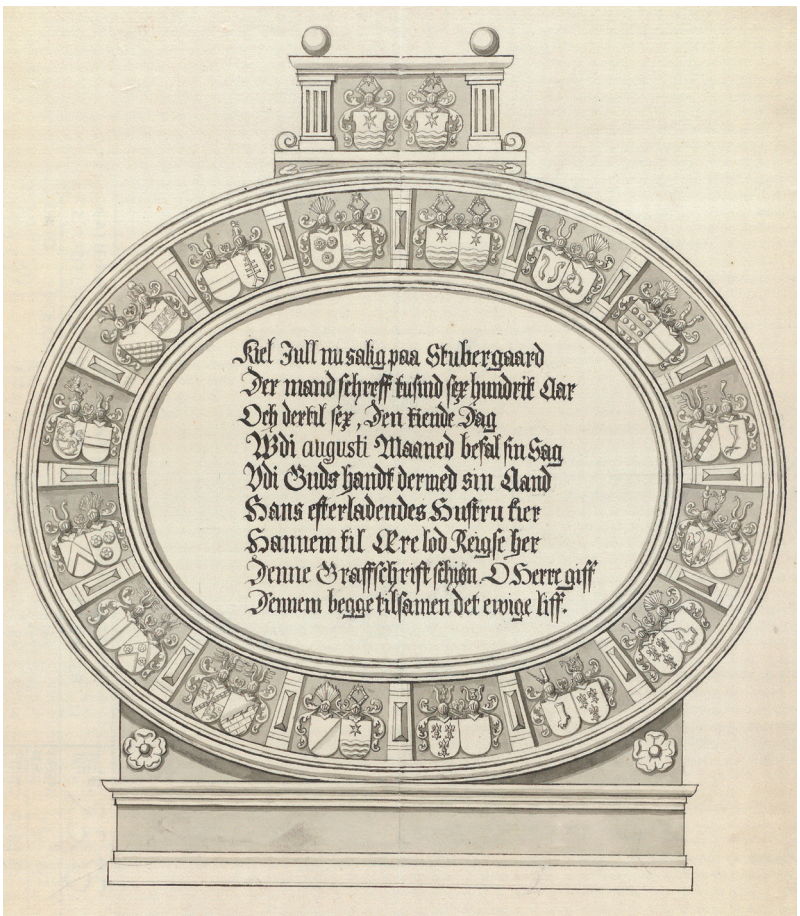


Fig. 68. Epitafium over Kjeld Juel (†1606), tegnet 1773 af Søren Abildgaard på sin tidligere placering i korets nordside (s. 3209). – *Sepulchral tablet for Kjeld Juel (†1606), drawn in 1773 by Søren Abildgaard in its earlier position on the north side of the chancel.*

samt nr. 6-7 (Gjordsen (FMFM) over for Spend (MMFM); Emmiksen (MFM) over for Rosenkrantz (FMM). Af Christence Juels skjolderække ses tilsvarende felt nr. 3-4 (Flemming (FFM) over for Krabbe (MFM); Friis (FMM) over for Rafvad (MMM). En nærlæsning af skjolderækken, sammenholdt med Abildgaards gengivelse fig. 68, viser dels sidstnævntes manglende præcision med vendingen af skjoldeparrene, der alle har været placeret koncentrisk, vendt mod monumentets midte og ikke som gengivet foroven koncentrisk og forneden excentrisk. En nærlæsning af ordningen af de enkelte våbenpar afslører, at Christence Juels anevåbener følger normal heraldisk praksis med opregning af forældrene, bedsteforældrene, oldeforældrenes samt tipoldeforældrenes våbenpar i felterne nr. 1, 2, 3-4 og 5-8, idet de mandlige som korrekt er placeret til heraldisk højre (visuelt tv.). Denne orden er tankevækkende nok fraveget i Kjeld Juels række, hvor forældrene ses i felt nr. 1, bedsteforældrene i felt nr. 5, oldeforældrene i nr. 3 og 7 samt tipoldeforældrene i nr. 2, 4, 6 og 8. Hvorvidt dette afspejler en sekundær ændring, udført før 1773, er uvist, men næppe troligt. Samtidig må det bemærkes, at den kønsbetingede praksis er fraveget i Kjeld Juels våbener, hvor kvindevåbenerne er placeret til heraldisk højre over for mandsvåbenerne til heraldisk venstre i felt nr. 1-7, men ikke i nr. 8, hvor if. fig. 68 Banner (FMMM) som korrekt er



Fig. 69. Epitafium, o. 1606 (eller o. 1620), over Kjeld Juel († 1606), opsat af enken, Christence Juel. Monumentet, der tidligere fandtes på korets nordvæg, blev genopsat i tårnrummet 1974-75 (s. 3209). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Sepulchral tablet, c. 1606 (or c. 1620), in memory of Kjeld Juel († 1606), set up by his widow, Christence Juel. The monument, earlier on the north wall of the chancel, was reinstalled in the tower interior in 1974-75.*

sat over for Juel (MMMM). Dermed indledes og afsluttes hele rækken med det dominerende Juelvåben, som hentydning både til Kjeld Juel og Christence Juel, jf. også monumentets topstykke (jf. ndf.). Omvendingen af den heraldiske skik til fordel for kvindevåbenerne kunne være en indirekte understregning af den kvindelige ophavsret (Christence Juel) til epitafiets udførelse.[118]

Storfeltets centrale tavle er sat foran et tværrektangulært felt, hvoraf øvre højre og venstre hjørne, smykket med beslagværksornamentik i lavt relief, er bevaret. To mere end legemsstore allegoriske kvindefigurer flankerer opbygningen, begge placeret på postamenter, der er smykket med fembladede rosetter foran beslagværksornamentik. Begge kvinder, som står i kontrapost henholdsvis mod venstre og højre, er iklædt folderige gevandter, der lader fødderne synlige; disse bærer antikiserende remmesandaler. Omkring midjen er et rosetbesat bælte, mens der om brystpartiet er en bånddekoration. Tv. ses *Troen* med delvist afbrækket kors i venstre arm og udstrakt højre arm, der kan have løftet en kalk, svarende til den nært beslægtede figur, formentlig udført af samme mester, i Fraugde (*DK Odense* 3591f.). Se også ndf. Overfor står *Håbet* med tildækket hår og anker ved venstre side. Højre arm med det tilhørende attribut, formentlig en fugl (krage eller due), er afbrækket. Figurerne er antagelig udført efter grafisk forlæg. En smal profilliste med



Fig. 70. Detalje fra højre side af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragment af oval ramme med heraldisk udsmykning, vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragment of oval frame with heraldic ornamentation, shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*

cirkelornament ses henholdsvis th. og tv. for de stående figurer og kan oprindeligt have været videreført som en ramme omkring storfeltet. Postamentets fragmenter, der i dag er indmuret i en muret sokkel, omfatter et centralt sort kalkstensfelt, dog uden indskrift, indrammet af kannele-



Fig. 71. Detalje af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Tre fragmenter af oval ramme med heraldisk udsmykning (jf. fig. 70 og 72), vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Three fragments of oval frame with heraldic ornamentation, shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*



Fig. 72. Detalje fra venstre side af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragment af oval ramme med heraldisk udsmykning, vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragment of oval frame with heraldic ornamentation, shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*

rede lisener og volutslyng og forneden afsluttet med et hængestykke, ligeledes med volutter samt beslagværk omkring et centralt motiv, der dog er delvist afhugget (antagelig et kerubhoved). Under de to kvinder er postamenter med fembladede dobbeltrosetter og konsoller med diademhoveder. Det lave topstykke omfatter ligeledes et sort kalkstensfelt, der flankeres af kannelerede lisener og volutter og krones af to våbenskjolde for Juel. Den rekonstruerede helhed afviger som nævnt fra Abildgaards tegning (fig. 68), der både har udeladt kvindefigurerne samt forenklet både sokkelparti og topstykke, hvor de to ens våbenskjolde er sat foran det øvre kalkstensled.

I lighed med de øvrige, bevarede monumenter der må tilskrives Jørgen Stenhugger, har epitafiet oprindeligt været bemalet,[76] men spor herefter ses ikke bevaret, hvilket formentlig skyldes monumentets hårdhændede medfart siden nedtagelsen o. 1858 (jf. ndf.). Den rimede gravskrift i fraktur (muligvis oprindeligt med et enkelt ord i antikva (»augusti«))[119] i 10 strofer stod opmalet i guld, i dag dog påmalet med gult:

»Kiel Jull nu salig paa Stubergaard
Der mand schreff tusind sex hundrit Aar
Och dertil sex Den tiende Dag
Wdi augusti Maaned befal sin Sag
Wdi Guds bandt(!) derwed sin Aand
Befaled hand i Herrens Hand[120]
Hans efterladende Hustru kier
Hannem til Ære lod Reigse her
Denne Graffschrifft schiøn O Herre giff
Dennem begge tilsamen det ewige Liff«.

Sevelmonumentet indgår i en beslægtet gruppe af både jyske og fynske adelsepitafier fra de første årtier af 1600-tallet, kendetegnet både ved materialevalget (bemalet og forgyldt sandsten og sort kalksten), den arkitektoniske opbygning med storfelt (ovalt eller rektangulært), med indskrift og heraldisk indramning, flankeret af stående dydestatuer

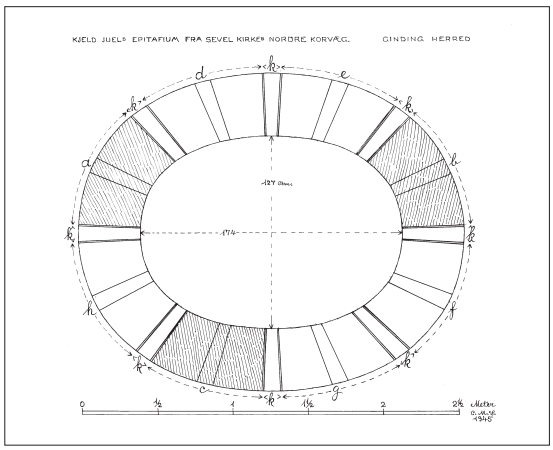


Fig. 73. Rekonstruktionsforslag af midtfeltet på Kjeld Juels epitafium med skraveret angivelse af bevarede dele (s. 3216). 1:20. Pennetegning af C. M. Smidt 1945. – *Reconstruction proposal for middle section of Kjeld Juel's sepulchral tablet with hatching indicating preserved parts.*

(Troen og Håbet), udhugget hænge- og topstykke og endelig af selve figurtyperne, med de noget voluminøse eller 'mandhaftige renæssancekvinder' (Svend B. Olesen 1978) med brede ansigter, let udstående øjne og store fødder. Eksemplerne tæller ud over Sevelmonumentet epitafierne i Ringe (Svendborg Amt), 1617, for Christen Thott og Sophie Below (delvist ødelagt), Fraugde, 1620, for Peder Marsvin og Mette Brahe (*DK Odense* 3591), Jelling, o. 1620, for Jakob Hardenberg og Maren Skram (*DK Vejle* under udgivelse, delvist ødelagt), Aalborg Vor Frue Kirke (Aalborg Amt),[121] for Ove Lunge og Anne Sehested, mellem 1612 og 1621, og Selde (Viborg Amt, delvist ødelagt), ikke dateret, for Kjeld Juel og Ide Lange.[122] Monumentet i Fraugde må, som påpeget af Jens Bergild, være udført af Jørgen Stenhugger fra Odense, der netop nævnes som værende i Fraugde 1620.[123] Dermed kan de øvrige med stor sandsynlighed tilskrives mesteren, der har arbejdet for en gruppe af jyske og fynske adelsslægter, som til dels var indbyrdes forbundet med slægtsbånd.[124] Mest direkte beslægtet med Sevelmonumentet er det broget bemalede og forgyldte epitafium i Aalborg Vor Frue, der med den tværovale skrifttavle i heraldisk indramning, de allegoriske kvindefigurer (Håbet er dog her vist til venstre over for Troen) samt top- og hængestykkets udformning formidler et visuelt indtryk af Seveleksemplets oprindelige pragt. I betragtning af de to epitafiers nøje overensstemmelse bør det overvejes, om ikke monumentet i Sevel bør dateres til et tidspunkt nærmere på Aalborgepitafiet, dvs. til 1600-tallets andet årti.

Epitafiet er tidligst omtalt 1700, da det noteredes, at det tunge monument havde trukket muren, dvs. korets nordvæg, 'noget indad' og derfor behøvede en fæstnelse, så det ikke faldt ned 'kirken til skade'.[15] Som nævnt beskrev Abildgaard monumentet med flere detaljer 1772-73,[125] ligesom han 1773 tegnede det (fig. 68), om end med udeladelse af en række enkeltheder (sidefigurerne, topstykkets våbenskjolde, gravskriftens femte linje) og omvending af den nedre halvdel af rammens våbenskjolde. 1857 var bjælkerne bag epitafiet så rådne, at hele epitafiet anbefaledes borttaget, 'hvorved koret ville vinde meget i skønhed'. Nedtagelsen var dog endnu ikke gen-



Fig. 74-75. Detaljer af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragmenter af hængestykke vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Details of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragments of pendant shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*



Fig. 76. Detaljer af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Dydefigurer, vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Details of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Figures of Virtues, shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*

nemført 1858,[30] men ændringen, der også berørte korets møblering og altertavlens istandsættelse (jf. ovf.), er antagelig foretaget umiddelbart efter. Ved epitafiets opløsning spredtes de enkelte dele for alle vinde.[126] En begyndende opmærksomhed omkring det tabte epitafium udvistes dog allerede 1888-90 af antikvarisk interesserede og lokale kræfter, nemlig af etatsråd Gottlieb Bruun, Asmild Kloster, og Sevels sognepræst, C.V. Prætorius, der begge plæderede for epitafiets rekonstruktion. Sidstnævnte forsøgte på daværende tidspunkt at danne sig et overblik over enkeltdelenes senere skæbne, hvoraf visse fragmenter var forblevet i kirken (de allegoriske figurer, opsat i tårnet, og den ovale indskriftsten, placeret i korgulvet under døbefonten), mens andre var opkøbt og genbrugt i forskellige ejendomme i området, som dele af havemure, dørtrin, portstolper eller som vej- og hvæssesten. 1898 og atter 1926 diskuteredes på ny planerne for en genopsætning, sidstnævnte år på initiativ af ingeniør Valdemar Lausen, Stubbergårds Plantage, der selv tilbød at bekoste arbejdet eller i det mindste tage vare på fragmenterne. Som særligt sagkyndig inddroges arkitekten C. M. Smidt, som samtidig arbejdede med undersøgelser i Stubber Kloster (jf. fig. 7-12, 14-17 og 22-23

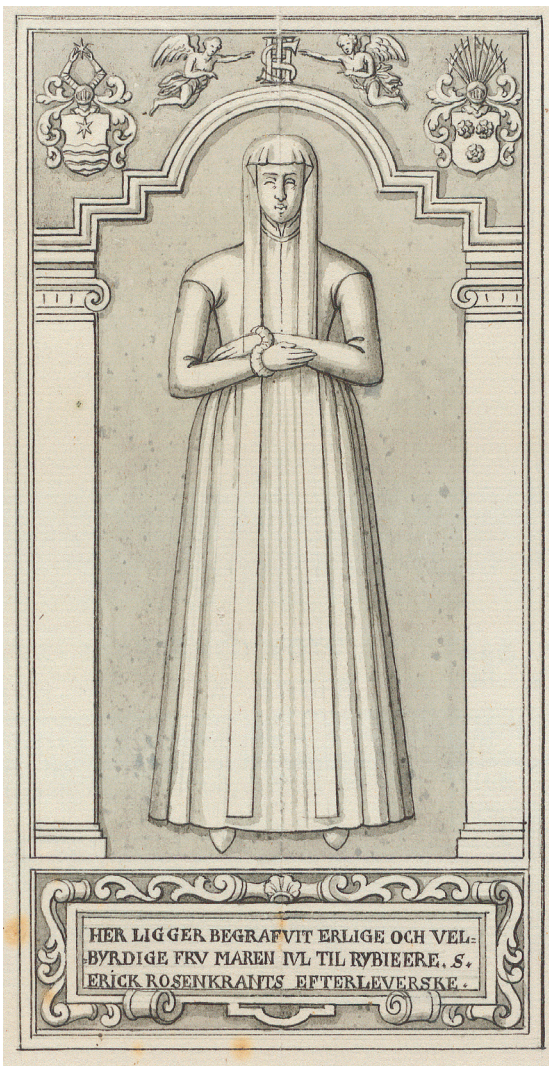


Fig. 77. Gravsten nr. 1, o. 1624, over Maren Juel (s. 3216). Tegning 1773 af Søren Abildgaard. – *Tombstone no. 1, c. 1624, of Maren Juel. Drawn in 1773 by Søren Abildgaard.*

samt s. 3239).[127] Trods ihærdige bestræbelser, der genoptoges 1935, 1939 og 1945 (jf. fig. 73), blev projektet atter opgivet. Sidstnævnte år involveredes også billedhuggeren Vitus Nielsen, der tilbød at nyhugge de manglende dele, hvilket dog 'for ikke at forfuske den historiske sandhed gøres (…) uden ornamenter og våbenskjolde'.[128] Først i forbindelse med kirkens restaurering 1974-75 gennemførtes opsætningen på tårnrummets nordvæg efter de nævnte retningslinjer.

Gravsten. 1) (Fig. 77-78), o. 1624, over Maren Ivl (Juel) til Rybiere (Rybjerg, †1624), enke efter Erick Rossenkrans (Erik Rosenkrantz) (til Landting, †1591). Jf. †muret begravelse og kisteplader (s. 3220).

Figursten af mørk, grå kalksten, 229×112,5 cm; flere tværgående brudlinjer ses hen over stenens midte. Maren Juel står centralt under en arkade, hovedet er let drejet mod venstre, mens selve kroppen med armene, der er krydset hen over midjen, er vist frontalt. Hun er iklædt fodlang dragt med åbenstående ærmeløs kåbe over en folderig kjole med pibekrave i halsen og smalle ærmer; under kjolesømmen titter de rundsnudede sko frem, detaljeret vist, også med angivelse af skosålerne. På hovedet bærer Maren Juel sit enkelin med lange, nedhængende snipper. Den karakterfulde fysiognomi er realistisk gengivet med let åben mund og indfaldne kinder. Den arkitektoniske indramning omfatter en forkrøppet og fladbuet arkade, der bæres af joniske pilastre med en bladbort øverst på skaftet. Over midtpartiet er to putti, der holder et Jesusmonogram, mens hjørnerne er udfyldt med to nedhængende, frynsede klæder, hvorpå er vist hendes fædrene og mødrene våbenskjolde, tv. for Juel, betegnet: »MIF« med reliefversaler for Maren Iuels fædrene (våben) og th. Munk (Lange), »MIM« for Maren Iuels mødrene (våben). I fodfeltet ses gravskrift i reliefversaler, indsat i en kartoucheramme med kerubhoved forneden og profilvendte, vingede harpylignende figurer ved de to øverste hjørner. Stenen er sortstafferet.

Gravstenen er udført som et enkeltmonument. Maren Juel, der var datter af Iver Juel til Stubbergård, søster til Kjeld Juel og svigerinde til Christence Juel, døde som anført på sin kisteplade (jf. ndf.) på Handbjerg Hovgård, men fik sit blivende gravminde i Juelslægtens gravkirke i Sevel og således hverken i Ejsing, hvor ægtemanden var begravet (s. 3096 note 142), eller i Rybjergs sognekirke, Velling (Hind Hrd.), hvor både

Fig. 78. Gravsten nr. 1, o. 1624, over Maren Juel (s. 3216). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tombstone no. 1, c. 1624, of Maren Juel.*


HER LIGER BEGRAFFEN ERLIGE OCH VEL
BYRDIGE FRV MAREN IVL TIL RYBIERE S
ERICK ROSSENKRANS EFTERLE VERSKE



Fig. 79. Gravsten nr. 2, 1600-tallets anden halvdel, over ukendt (s. 3218). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tombstone no. 2, second half of 1600s, of unknown deceased.*

herskabsstole og altertavle, henholdsvis fra 1602 og 1619, er forsynet med hendes og gemalens våbenskjolde.

Stenen er tidligst nævnt og gengivet af Søren Abildgaard 1773 (fig. 77) i korgulvet ved sydsiden. 1884 anbefaledes den indmuret i korets sydvæg, hvilket skete to år efter.[10] 1886 åbnedes selve graven (jf. ndf.). I forbindelse med hovedrestaureringen 1974-75 foresloges den frigjort fra væggen og fæstnet med bronzeankre, hvilket dog ikke er gennemført.

2) (Fig. 79), 1600-tallets anden halvdel, over ukendt. Af mørkegrå kalksten, 174×116 cm. Stenen er nedslidt og selve det centrale skriftfelt med personoplysninger helt udvisket. Samtidig er den knækket flere steder hen over den nedre del.

Indskriftsten med tekst både i skriftfeltet og som omløbende randskrift, sidstnævnte med reliefversaler. I den øvre del af stenen er under en rundbuet arkade en Opstandelsesfremstilling. Kristus står i centrum med sejrsfane i venstre hånd og løftet højre arm, flankeret af to vagter eller soldater, der springer mod højre og venstre; ved hans fødder ligger en tredje soldat. Gengivelsen indrammes af kerubhoveder, mens stenens hjørner er markeret med evangelistfigurer med tilhørende symboler, indsat i ovale rammer. Øverst tv. og th. ses Mattæus og Markus, forneden Lukas og Johannes. Af den fragmentariske randskrift læses enkelte ord, et skriftsted fra Daniels bog (antagelig Dan. 12,3).

Stenen, der 1895 i lighed med nr. 3 var placeret i kirkegulvet, måske over en præstebegravelse,[117]



Fig. 80. Gravsten nr. 3, o. 1700, over ukendt (s. 3219). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tombstone no. 3, c. 1700, of unknown deceased.*



Fig. 81. Gravfliser, o. 1801, over kirkens sognepræst Ove Thorning og hustru, Christiane Jonghans (s. 3219). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tomb slabs, c. 1801, for parson of the church Ove Thorning and his wife Christiane Jonghans.*

foresloges 1908 anbragt i våbenhusets vestvæg sammen med to andre gravsten (gravsten nr. 3 og muligvis de nedenfor omtalte gravfliser).[10] Ved hovedrestaureringen 1974-75 placeret i gulvet i skibets nordøstende.

3) (Fig. 80), o. 1700, over ukendt. Af grå kalksten, 199×113 cm. Overfladen er stærkt eroderet og selve skriftfeltet med personoplysninger ulæselig.

Stenens hjørner viser ovale felter med de fire evangelister med deres symbolvæsener, gengivet i halvfigur foroven, siddende forneden. Øverst tv. og th. ses Mattæus og Markus, forneden Lukas og Johannes. Foroven i midten ses endvidere to forkrænkelighedssymboler, et vinget timeglas over et kranium med krydsede knogler.

I lighed med nr. 2 var stenen 1895 placeret i skibets gulv, muligvis over en præstebegravelse,[117] men blev 1908 anbragt i våbenhuset, hvor den endnu er placeret på en muret forhøjning på vestvæggen og fastholdt med jernankre.

Gravfliser (fig. 81), o. 1801, over Ove Thorning, ⋆ i Giøl Præstegard 2. juni 1725, blev præst på Manø 1750, 1751 g.m. Christiane Ionghans (Jonghans), ⋆ i Manø Præstegård 30. juli 1734 som datter af Hans Christian Ionghans (Jonghans) og Kierstien Mørrup, med hvem han fik seks sønner og fem døtre. Ove Thorning blev forflyttet til Toftlund 1761 og derfra 1774 til Sevel. †4. januar 1801 i sit 76. år.

Af lys, grå kalksten med rødlige og grå nuancer; afslåede hjørner på rækkens nederste fliser er repareret med cement. Gravmindet er sammensat af i alt 4×3 omtrent kvadratiske gravfliser, hver på 44×41 cm, der ved restaureringen 1974-75 blev placeret i skibets nordøstende neden for prædikestolen. Ved genplaceringen blev fliserne i anden række, nr. 3-4 (regnet fra syd) imidlertid fejlagtigt ombyttet med de tilsvarende i rækken (nr. 1-2), således at teksten, læst fra venstre mod højre, er forstyrret.

Gravfliserne var før genplaceringen deponeret på kirkens loft, men kan muligvis tidligere have været placeret i våbenhuset (jf. nr. 2-3).

†*Gravkrypt for medlemmer af Juel- og Munkfamilien*. 1912 nyundersøgtes i koret en muret begravelse (jf. s. 3169), et tøndehvælvet gravkammer, fire alen bredt, fem alen langt og knap tre alen højt (2,5×3,13×1,88 m). I krypten, der senere var opfyldt med jord, påvistes flere kranier, sammenfaldne kister og Juel'ernes og Munk'ernes adelige våbenskjolde i gult metal (dvs. messing) omtrent ubeskadiget samt en navneplade med indskrift. Gravkammeret tømtes, og kranierne placeredes i en fælles kiste,[129] der dog først 1963 blev nedsat på kirkegårdens sydside, tæt ved våbenhuset.[130] Herpå placeredes 1992 et gravmonument for slægtens stamfar, Iver Juel (jf. kirkegårdsmonument), omdannet af en romansk vinduesoverligger. Syv kisteplader (fig. 82) af kobberblik med forgyldning blev 1914 monteret i en ramme, der fornyedes 1939 og i dag er placeret på korets nordvestvæg.

1) Skriftplade for Mette Munck (Munk), »salig Ifver Iwls (Iver Juels) eftherlever (oc) Hvst(r)ve«, †3. marts 15(89).[131] Efter personalia religiøs sentens. Ca. 5×12 cm, hjørneornamenter er delvist afknækkede. Indskrift i fordybede versaler i fire vandrette linjer.

2-3) Cirkelmedaljoner med Jesusmonogram i fraktur; ca. 8 cm i tværmål.

4-5) Våbenskjolde for Munk (Lange), Maren Munks fædrene våbener; ca. 15 og 18,5 cm høje. Det mindste skjold mangler hjelmprydelse. Placeret yderst tv. og th.

6) Våbenskjold for Juel, Mette Munks ægtemand, Iver Juels våben; ca. 18,5 cm højt. Nr. 2 fra venstre.

7) Våbenskjold for Spend, Mette Munks mødrene våben; ca. 14,5 cm højt. Nr. 3 fra venstre.

†*Muret begravelse for Maren Juel*. I forbindelse med opsætningen af gravsten nr. 1 på korets sydvæg undersøgtes 1886 den murede begravelse i gulvet under. Heri fandtes fragmenter af en læderbetrukket †kiste hvori det delvist bevarede lig.[132] På kisten var fire endnu bevarede *kistepladder* af kobberblik (fig. 83), der monteredes i en ramme, nu på korets nordvestvæg:



Fig. 82. Kisteplader, 1589, for Mette Munk (s. 3220). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Coffin plates, 1589, for Mette Munk*.



Fig. 83. Kisteplader, 1624, for Maren Juel (s. 3220). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Coffin plates, 1624, for Maren Juel.*

1) Skriftplade, ca. 19,5×34, cm, hvorpå med fordybede versaler: »Her vnder hviler erlig och welbyr/ dige Frve Maren Ivel til Ryberg som/ hafde erlig och welbyrdige mand Erick/ Rosenkrandtz til Langtinnde och/ døde hvn paa hiendis gaar Hanberg/ Hofgaard den 7 May Aar 1624 och/ war hvn fød Aar □ (før 1583) Gvd gifve hinde/ en gledelig och erefvld Opstandelse/ med alle Christen paa Dommedag«. I ramme af gennembrudt arbejde med bladslyng.

2) Jesusmonogram i cirkelmedaljon, 22 cm i tværmål. Den nedre del mangler.

3) Våbenskjold for Juel, ca. 21,5 cm højt. Hjelmprydelsen er delvist afbrudt. Under skjoldet skriftfelt med fordybede versaler: »FMIF« (fru Maren Juels fædrene (våben).

4) Våbenskjold for Munk (Lange), ca. 22 cm højt. Under skjoldet delvist afbrækket felt med fordybede versaler: »(FM) IM« (antagelig Fru Mette Juels mødrene (våben)).

†*Murede begravelser i skibet m.v.* 1798 omtaltes kirkens begravelser generelt som værende i en så brøstfældig stand, at der var store huller i gulvet ovenover, ligesom det hul, der går ned til en del begravelser, savner jernet (til et gitterværk), hvilket kunne give anledning til, at 'hunde og svin kan gå derind og muligt gøre legemerne skade, som forvares der.' Et nyt sprinkelværk, dvs. gitter, blev dog først anskaffet året efter.[64] 1816 blev en begravelse under prædikestolen ryddet og benene nedsat i en grav på kirkegården syd for kirken. 1859 blev optaget knogler fra en grav, der måske havde rummet kister af kirkens tidligere præster. Placeringen var dog ikke specificeret.[116] Ved samme lejlighed blev optaget knogler fra en anden grav under prædikestolen, der efter traditionen havde rummet de jordiske rester af en løjtnant Muus, der deltog i Store Nordiske Krig og indtil sin død 1742 boede i et hus i Sevel.[133] Hans kårde og hjelm var tidligere ophængt ved prædikestolen (†*begravelsestilbehør*).[134]

Kirkegårdsmonument (fig. 84), for Iver Juel til Stubberkloster, ✶1494, †1556. Som nævnt s. 3165 omdannedes 1992 en romansk vinduesoverligger af lys, grå granit, ca. 55×115 cm, til et gravmonument for Juelslægtens førstemand. Indskrift i fordybede versaler, opmalet med sort. På kirkegårdens sydvestside.



Fig. 84. Romansk vinduesoverligger, nu mindesmærke for Iver Juel (s. 3165 og 3221). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Romanesque lintel, now memorial for Iver Juel.*



Fig. 85. Indre mod vest. Foto M. B. Fritz & Søn 1936. – *Interior looking west*.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder anvendt i beskrivelsen af Sevel Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser, anvendt i Ringkøbing Amt i almindelighed, jf. også s. 54-59. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933- er angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen for det pågældende amt; referencer inden for Ringkøbing Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Kirkens arkiv*. Synsprotokol 1862-(*Synsprot*.).

Vinderup Egnshistoriske Arkiv. Sevel Kirke. Diverse sager (A209).

Rigsarkivet, Viborg (RAV). *Ribe bispearkiv* (C 4)*:* 189. Kirkesyn 1696-1775. – 190. Kirkesyn 1788-92. – 704-09. Indberetninger om kirke- og præstegårdssyn 1793-1815. – 844a. Biskop Mathias Anchersens visitatsbog 1732-38. – 846. Visitatsprotokol 1809-30. *Provstiarkiver*: C 39H-1. Ringkøbing nordre amtsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1812-24 (1835). – C 40, C4-7. Ringkøbing Amts østre provsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1824-72. – *Landsbykirkernes rgsk*. Rgsk. 1816-58 (C-KRB-372, *Kirkergsk*.). *Viborg landstings skøde- og panteprotokol*. 1706-11, lyst 13. april 1707 (B 24-670); 1724-27, lyst 30. maj 1725 (B 24-674); 1745-52, lyst 27. jan. 1751 (B 24-686); 1758-63, lyst 10. maj 1758 (B 24-697); 1776-79, lyst 17. juni 1778 (B 24-706); Hjerm-Ginding herreders skøde og panteprot. 1800 (B 24-78A, SP 13). *Privatarkiver.* Søren Vig-Nielsens privatarkiv. 1900-64 (PR-2390).

Nationalmuseet (NM). *Håndskrifter.* F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* I, 122, II 113 f. *(Uldall 1867*). *Notebøger.* Søren Abildgaard, VIII, 1772-73, 135-38 (*Abildgaard*). *Indberetninger.* C. V. Prætorius 1890 (begravelser i kirken og på kirkegården, klokker); J. Magnus-Petersen 1897 (altertavle); J. Magnus-Petersen 1900 (altertavle, herskabsstole)*;* Ejnar Pedersen Kannik 1907 (Kjeld Juels epitafium); Niels Termansen 1909-11 (prædikestol); Poul Jensen 1933 (herskabsstole); C. M. Smidt 1945 (Kjeld Juels epitafium); Niels J. Termansen 1946 (altertavle); Georg N. Kristiansen 1947 (altertavle); Bent Exner 2000 (alterkalk); Karin Vestergaard Kristiansen 2014 (historisk inventar); Bevaringscenter Nordjylland 2015-16 (historisk inventar); Bevaringscenter Nordjylland 2017 (maleri).

Tegninger og opmålinger. *NM.* Søren Abildgaard 1773 (Kjeld Juels epitafium, Maren Juels gravsten); Usignerede og udaterede (korets facader og vinduer);

Niels J. Termansen udateret (1911) (prædikestolens lydhimmel); C. M. Smidt 1926 og 1945 (Kjeld Juels epitafium); M. B. Fritz & søn 1936 (plan); Georg N. Kristiansen 1947 (kalke af indskrift på altertavlens bagside); Rolf Graae og Aas & Thorup 1972-74 (plan, snit og inventar). *Arkitekt Asger Thomsen, Thisted*. Poul Hansen og Ib Lydholm 1987 (plan).

Litteratur. »Familieoptegnelser af Iver Juel til Stubbergaard og hans Søn Kjeld Juel«, udg. O. Nielsen, *Danske Samlinger for Historie, Topographie, Personal- og Literaturhistorie* 1, 1865-66, 57f. (*Nielsen 1865-66*); P. K. Hofmansen, *Sevel Sogn. Minder og Stemninger*, Vinderup 1982 (1949); Johannes Mikkelsen og Daniel Kristensen, *Sevel Kirke. Historisk rids om Sevel Kirke fra fortid til nutid*, Vinderup 2012 (*Mikkelsen og Kristensen 2012)*; Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion fra Sevel kirke, Ringkøbing amt*, NNU rapport nr. 57, Nationalmuseet 2017 (*Hylleberg Eriksen 2017*).

Historisk indledning ved Birgitte Bøggild Johannsen med bidrag af Mogens Kragsig Jensen, bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen, heraf dog orgler og klokkespil ved Kristian Lumholdt. Latinsk oversættelse ved Peter Zeeberg. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet september 2019.

[1] Sognenavnet hentyder muligvis til betegnelsen på en sø, jf. *Danmarks Stednavne*, Stednavneudvalget og Institut for Navneforskning (udg.), 17,1, Kbh. 1976, 241.

[2] *Samlinger af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, nedskrevne 1290-1518, kaldet »Oldemoder« (Avia Ripensis)*, O. Nielsen (udg.), Kbh. 1869, 113. Sevel er her angivet under Hjerm og ikke Ginding Hrd.

[3] Jf. Villads Christensen, »Stubber Klosters Historie«, *Hardsyssels Aarbøger* 5, 1911, 56, 78 f., 88. 1468 besad Ribebispen, Peder Nielsen Lodehat, i øvrigt birkeretten for både Sevel og Gudum, jf. *Christensen 1911* 69. Om Sevel, jf. også P. Severinsen, »Hardsyssels Kirker«, *Hardsyssels Aarbøger* 3, 1909, 53.

[4] Troels Dahlerup, »Hardsyssels Provsti i Senmiddelalderen«, *Hardsyssels Aarbøger* 54, 1960, 93-96; *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 45.

[5] »Familieoptegnelser af Iver Juel til Stubbergaard og hans Søn Kjeld Juel«, udg. O. Nielsen, *Danske Samlinger* 1, 1865-66, 55; *Danske Kancelliregistranter 1535-50. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie*, Kbh. 1881-82, 63 (15. aug. 1538), 123f. (9. april 1540); Holger Fr. Rørdam, »Domme fra Christian III's tid angaaende kirkelige Forhold«, *Kirkehistoriske Samlinger* 2, 6, 1872-73, 279 (vedr. 1542).

[6] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark* I, udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1892, 31 f. Jf. også *Nielsen 1865-66* (note 5), 57f.

[7] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005, 284 (12. jan. 1554). *Gamle Danske Domme*, J. L. A. Kolderup-Rosenvinge (udg.), Kbh. 1842-48, nr. 127 (18. okt. 1558).

[8] *Nielsen 1865-66* 58f.

[9] Størstedelen af tienden kom i 1700-tallet til at tilhøre hovedgårdene Volstrup, Landting og Rydhave. Blandt de større lodsejere var Anne Cathrine Akeleye († 1707), der ejede 2/7 af tienden, som herefter overgik til hendes nevø kaptajn Henrik Jørgen Huitfeldt. Denne andel blev 1707 videreoverdraget til Christen de Linde (den yngre) til Volstrup, jf. LAV. *Viborg Landstings Skøde- og Panteprot*. 1706-11, lyst 13. april 1707 (B 24-670). Andelen gik dernæst til Rudolph Henrik de Linde, der i 1744 overdrog den til Morten Andersen Qvistgaard i Holstebro, senere til Stubbergård. Slægten Rosenkrantz på Landting ejede fra 1666 en beskeden andel af kirketienden. Ved tilkøb, bl.a. 1719 ved købet af Kronens 1/7 af tienden, jf. *Kronens Skøder* (note 6), III, 644-45, opnåede man 3/14 af tienden, som ved auktionen over Anders Rosenkrantz' († 1747) ejendomme i 1751 solgtes til Christen de Linde til Kærgårdsholm, jf. LAV. *Viborg Landstings Skøde- og Panteprot*. 1745-52, lyst 27. jan. 1751 (B 24-686). I 1758 blev denne andel solgt til ovennævnte Morten Andersen Qvistgaard, der hermed var ejer af halvdelen af den samlede tiende, jf. LAV. *Viborg Landstings Skøde- og Panteprot*. 1758-63, lyst 10. maj 1758 (B 24-697). 1778 overdrog han sin halvdel til Peder Hansen til Landting, jf. LAV. *Viborg Landstings Skøde- og Panteprot*. 1776-79, lyst 17. juni 1778 (B 24-706), der i 1790 videresolgte til Niels Sehested til Rydhave (se ndf.). Fra Rantzauslægten tæller lodsejerne Lisbeth (Elisabeth) Sophie Rantzau († 1726), datter af Frantz Rantzau, søster til Frederik Christian Rantzau († 1710), jf. O. Nielsen, *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder*, Kbh. 1895, 448. Herfra overgik ejerskabet over den resterende halvdel af tienden 1725 til Frederik Sehested til Rydhave, jf. LAV. *Viborg Landstings Skøde- og Panteprot*. 1724-27, lyst 30. maj 1725 (B 24-674). Kirken nævnes ikke i dokumentet ved denne pantsættelse, men omtales i registeret. Slægten Sehested til Rydhave ejede siden denne halvdel, og ved tilkøb af Landstings halvdel 1790 (jf. ovf.) fik kirken gennem Stubbergård ejerfællesskab med Rydhave. Om Niels Sehesteds afhændelse 1796, jf. LAV. *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprot*. lyst 10. okt. 1800 (B-078A).

[10] *Synsprot*.

[11] Iver Juel fik allerede 1554-55 pålæg om at udlægge en præstegård til denne, jf. *Danske Kirkelove*, udg. Holger Fr. Rørdam, 1, Kbh. 1883, 374, 458. Jf. også P. Kristensen, »Lidt om Haderup og Sevel Præsteembe-



Fig. 86. Detalje af altertavle, 1515. Udsnit af midtfeltets bagklædning (jf. fig. 32 og s. 3183). Foto Ivar Hertzsprung 1900. – *Detail of altarpiece, 1515. Back of middle panel with outlines of figures and inscription fields.*

der«, *Hardsyssels Aarbøger* 1, 1907, 151 f.; P. Kristensen, »Om Sevel Sogn«, *Hardsyssels Aarbøger* 2, 1908, 161-66; Johannes Mikkelsen, »Sevel Præstegård. Træk af en jysk præstegårds historie«, *Viborg Stiftsårbog* 1984, 85-94.

[12] *Kancelliets Brevbøger* (note 7), 18. okt. 1642, 16., 29. juli og 24. okt. 1643; *Christian IV's egenhændige Breve 1641-44*, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, Kbh. 1883-85, nr. 338 (29. sept. 1643). Over for det kirkelige læregrundlag om anger og bod havde Friis i stærke vendinger hævdet den ved dåben tilsagte syndsforladelse. Sagen er udførligt beskrevet i Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen, *Når det regner på præsten. En kulturhistorie om sognepræster og sognefolk 1550-1750*, Kbh. 2009, 150-94.

[13] *Nielsen 1895* (note 9), 454 f.; Johannes Mikkelsen og Daniel Kristensen, *Sevel Kirke. Historisk rids om Sevel Kirke fra fortid til nutid*, Vinderup 2012 (*Mikkelsen og Kristensen 2012*), 26 f.

[14] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 79.

[15] RAV. *Ribe bispeark*. Kirkesyn 1696-1775 (C 4-189).

[16] RAV. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10 (C 4-708).

[17] RAV. *Provsteark*. Synsprot. 1812-35 (C 39H-1).

[18] Øst for den gamle del af kirkegården lå tidligere en campingplads. *Mikkelsen og Kristensen 2012* 63, 77.

[19] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 64.

[20] RAV. *Landsbykirkernes rgsk*. Rgsk. 1816-58 (C-KRB-372).

[21] RAV. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4-709).



Fig. 87. Kalke af indskrift bag figurgruppen i midtskabet af altertavle, 1515 (jf. fig. 28, s. 3183). Blyantstegning af Georg N. Kristiansen 1947. – *Tracings of inscription behind the figure group in the middle panel of the altarpiece, 1515.*



Fig. 88. Altertavle, 1515, med †indskrift på postamentfelt, udført 1900 og siden overmalet (s. 3184). Foto Niels J. Termansen 1946. – *Altarpiece, 1515, with an †inscription on the base panel, executed in 1900 and later painted over.*



Fig. 89. Indskrift på underside af fontelåg, 1832 (s. 3190). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Inscription on underside of font cover, 1832.*

[22] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 60.
[23] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 37, 60.
[24] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 83-85.
[25] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 54.
[26] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 42.
[27] *Vinderup Egnshistoriske Arkiv. Sevel Kirke.* Diverse sager (A209).
[28] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 22.
[29] *Uldall 1867.*
[30] RAV. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1856-72 (C 40-C7).
[31] *Nielsen 1865-66* 57.
[32] *Nielsen 1865-66* 58.
[33] *Nielsen 1865-66* 58-59.
[34] *Nielsen 1895* (note 9), 454.
[35] *Nielsen 1895* (note 9), 455.
[36] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 35-36. Jf. også notits i *Berlingske Tidende* 7. dec. 1912.
[37] RAV. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1798-1802 (C 4-705).
[38] RAV. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190).
[39] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 20.
[40] RAV. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190); RAV. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1793-97 (C 4-704).
[41] RAV. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4-709); RAV. *Provsteark.* Synsprot. 1812-35 (C 39H-1); RAV. *Landsbykirkernes rgsk.* Rgsk. 1816-58 (C-KRB-372).
[42] RAV. *Landsbykirkernes rgsk.* Rgsk. 1816-58 (C-KRB-372); RAV. *Provsteark.* Synsprot. 1824-30 (C 40-4).
[43] RAV. *Landsbykirkernes rgsk.* Rgsk. 1816-58 (C-KRB-372); RAV. *Provsteark.* Synsprot. 1843-55 (C 40C-6).
[44] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 9.
[45] *Synsprot.*; *Mikkelsen og Kristensen 2012* 33-34.
[46] *Synsprot.*; *Mikkelsen og Kristensen 2012* 38-40.
[47] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 62.
[48] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 63.
[49] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 67-76.
[50] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 67.
[51] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 73.
[52] *Synsprot.*; *Mikkelsen og Kristensen 2012* 30.
[53] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 72-73.
[54] RAV. *Provsteark.* Synsprot. 1843-55 (C 40C-6).
[55] P. Christensen, »Minder fra Sevel Sogn«, *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, 2, II, 1889-90, 269.
[56] Alle daterede prøver er udtaget i tømmer, der har bevaret splintved eller som baseret på iagttagelser under prøveudtagningen kun mangler splintved. Dateringen af korets tagværk bygger på fire prøver, hvoraf tre er daterede. Yngste årringe er dannet 1384 (prøvenr. 71281019 og 71281029). Dateringen af skibets tagværk bygger på ti prøver, hvoraf ni er daterede. Yngste årring i ældste gruppe er dannet 1383 (prøvenr. 71280089). Yngste årring i næstældste gruppe er dannet 1395 (prøvenr. 71280039). Yngste årring i næstyngste gruppe er dannet 1419 (prøvenr. 71280029). Yngste årring på den yngste prøve er dannet 1498 (prøvenr. 71280049). *Hylleberg Eriksen 2018.*
[57] *Nielsen 1865-66* 57-58.
[58] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 82.
[59] Jf. rapport v. J. Magnus-Petersen samt *Mikkelsen og Kristensen 2012* 30.
[60] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 55.
[61] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 48.
[62] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 75-76.

[63] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 70.
[64] RAV. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1793-1815 (C 4-704-09).
[65] If. brev af 1. jan. 1975 fra stenkonservator og billedhugger Vitus Nielsen var alterbordspladen af samme slags sandsten (!) som Kjeld Juels epitafium. Her må dog menes kalk- og ikke sandsten. *Vinderup Egnshistoriske Arkiv.* Diverse dokumenter.
[66] NM. *Korrespondanceark*. Indb. af C.V. Prætorius september 1926.
[67] Jf. oplæg af 19. febr. 1973 ved arkitekterne Aas og Thorup samt Rolf Graae, NM. *Korrespondanceark*.
[68] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 44.
[69] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Syn 2014 ved Karin Vestergaard Kristiansen; indb. 2015-16 fra Bevaringscenter Nordjylland.
[70] Om motivet, jf. Else Kai Sass, »Pilate and the Title for Christi's Cross in Medieval Representations of Golgatha«, *Hafnia* 1972, 4-67.
[71] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indberetning af J. Magnus-Petersen 1897 og 1900 (*Magnus-Petersen 1897, Magnus-Petersen 1900*).
[72] *Christensen 1889-90* (note 55), 271; *Nielsen 1895* (note 9), 454.
[73] *Christensen 1899-90* (note 55), 271 f.
[74] 'O' er formentlig fejlopmalet for 'G'.



Fig. 90. Døbefont, romansk, placeret foran nordre herskabsstol (s. 3190). Foto M. Mackeprang 1905. – *Font, Romanesque, placed in front of the northern family pew.*

[75] Identifikationen af tekstforlægget skyldes Peter Zeeberg.
[76] *Abildgaard* VIII, 135.
[77] *Nielsen 1895* (note 9), 448.
[78] NM. *Korrespondanceark*. Brev af 21. febr. 1898 fra J. Magnus-Petersen til Nationalmuseets 2. afdeling.
[79] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indb. ved Niels Termansen 1946 og Georg N. Kristiansen 1947 (*Termansen 1946*; *Kristiansen 1947*).
[80] Chr. A. Bøje, *Danske Guld og Sølvsmedemærker før 1870. 2. Købstæderne*, Kbh. 1982, nr. 5262.
[81] Jf. indb. ved Bent Exner 2000 i NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. (*Exner 1980*).
[82] *Exner 1980*.
[83] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 88.
[84] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 65.
[85] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 78.
[86] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 19.
[87] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 75.
[88] M. Mackeprang, *Danmarks Middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 50, 323.
[89] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 7.



Fig. 91. Lydhimmelens underside. Detalje af prædikestol, 1605 (s. 3191). Foto Niels J. Termansen 1911. – *Underside of canopy. Detail of pulpit, 1605.*

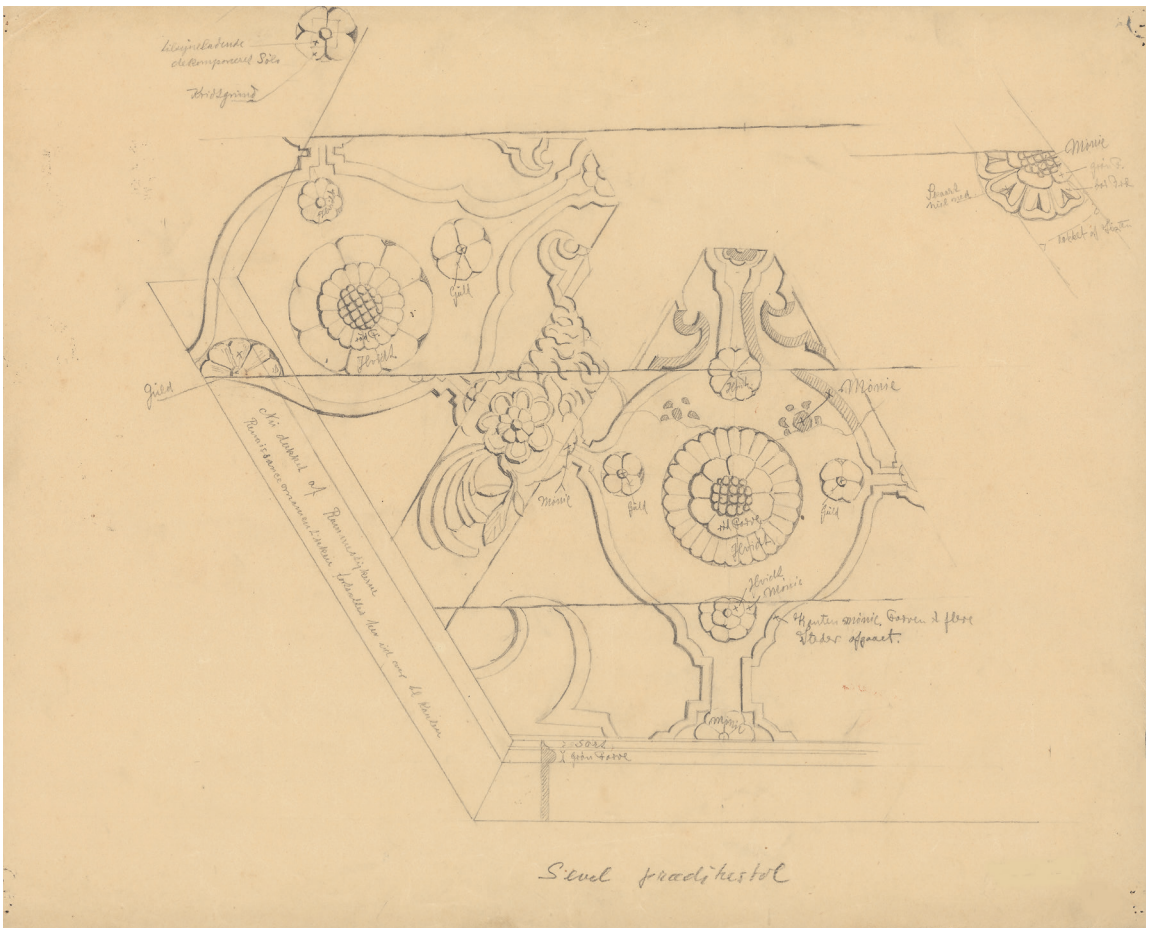


Fig. 92. Opmåling af lydhimmels underside med angivelse af farvespor. Detalje af prædikestol, 1605 (s. 3191). Blyantstegning af Niels Termansen o. 1911. – *Scale drawing of underside of canopy, indicating traces of paint. Detail of pulpit, 1605.*

[90] Notat ved Vitus Nielsen i NM. *Korrespondanceark*. Han anfører, at stolpen var dateret 1871; det er dog uvist, om dette årstal var indskåret eller malet på stolpen.
[91] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indb. ved Niels Termansen 1909 og 1911 (*Termansen 1909, 1911*).
[92] Anført under linjen.
[93] Derimod ikke til sognepræsten, Bertel Lauridsen (virksom 1603-36).
[94] Jf. også *Mikkelsen og Kristensen 2012* 33.
[95] Hhv. for Mette Hansdatter Munk og Iver Kjeldsen Juel, Maren Christensdatter Spend og Karen Nielsdatter Lange.
[96] Hhv. for Maren Jensdatter Juel og Herman Juel samt Anne Pedersdatter Skram og Christence Ovesdatter Lunge.
[97] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indb. ved J. Magnus-Petersen 1900 (*Magnus-Petersen 1900*).
[98] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indb. ved Povl Jensen 1933 (*Jensen 1933*). Denne antydede dog, at selve ansigterne kun har været påmalet.
[99] NM. *Korrespondanceark*. Brev af 22. febr. 1936 fra S. Fritz til Chr. Axel Jensen.
[100] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 34 f.
[101] *Trap Danmark. Ringkøbing* amt, IX,1, 5. udg., Kbh. 1965, daterer pulpituret til o. 1590, ligesom *Mikkelsen og Kristensen* 12 f., begge dog uden arkivalsk grundlag, mens *Christensen 1889-90* (note 55), 270, ligeledes udokumenteret, nævner, at pulpituret var opsat af Iver Juel (1494-1556).
[102] Det genbrugte pibemateriale er omdannet og toneforrykket.
[103] Sceptrene kunne muligvis hentyde til donatoren Jacob Boserups (1806-84) status som medlem af Stænderforsamlingen og siden af Folketinget og Landstinget.
[104] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 25 f.
[105] Th. Frobenius & Sønners arkiv.



Fig. 93. Detalje af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragmenter med arkitektoniske og heraldiske detaljer, indsat i havemur (s. 3216). Foto Niels Termansen 1911. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragments with architectural and heraldic details, placed in a garden wall.*

[106] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.
[107] *Mikkelsen og Kristensen* 40.
[108] Rapport 2017 fra Bevaringscenter Nordjylland i NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*.
[109] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 34.
[110] *Vinderup Egnshistoriske Arkiv.* Sager vedr. restaureringen 1974-75.
[111] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 44; Gunnar Rønn og Jens Krogh, *Kirkeskibe i Ringkjøbing Amt,* Ringkøbing 1992, 76. Her er byggeåret dog fejlagtigt angivet som 1955.
[112] Per Rasmus Møller, »Automatiske klokkespil i Danmark. Et forsøg på en redegørelse«, *Acta Campanologica* 6, 2000, 180-81.
[113] Andreas Gade var blevet interesseret i klokkespil efter et besøg i Ribe Domkirke, hvis klokkespil fra 1933 fascinerede ham i en sådan grad, at hans hjembys kirke i Sevel måtte have et tilsvarende. Om forbilledet fra Ribe, der ligeledes var udført af Bertram Larsen, Brønderslev, jf. *DK Ribe* 512. Han oplevede imidlertid ikke at høre det færdige instrument inden sin død 1936. Overdragelsen til kirken blev foretaget af hans bror, Christian Gade, jf. *Mikkelsen og Kristensen 2012* 40-42. Klokkespillet spillede første gang 22. dec. 1939. Om Andreas Gade, jf. også Boye Bruhn, »Andreas Gade – Sevels velgører«, *Årbog for Vinderup-egnen* 2015, 38-44.
[114] Tak til campanolog Per Rasmus Møller for oplysninger vedr. klokkespillet.
[115] RAV. *Ribe bispeark*. Biskop Mathias Anchersens visitatsbog 1732-38 (C 4-844).
[116] NM. *Antikvarisk-topografisk Ark*. Indb. ved C.V. Prætorius 1890.
[117] *Nielsen 1895* (note 9), 456.
[118] Om omvending af heraldisk dekorum ud fra et kvindeperspektiv, jf. også Birgitte Bøggild Johannsen, »Heraldik og stærke kvinder«, *Nyt fra Nationalmuseet* 105, 2004-05, 20-21.
[119] Jf. Abildgaards aftegning 1773 (fig. 68), her dog opmalet i fraktur.
[120] Denne linje er udeladt hos Abildgaard.
[121] Jf. Svend B. Olesen, »Vor Frue Kirke i Ålborg«, *Fra Himmerland og Kær Herred* 67, 1978, 72-74.



Fig. 94. Detalje af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragmenter med arkitektoniske og heraldiske detaljer, indsat i havemur 1974-75 (s. 3216). Foto Niels Termansen 1911. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragments with architectural and heraldic details, placed in a garden wall.*

[122] H. C. Strandgaard, »Optegnelser om Selde Kirke i Salling«, *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* IV, 1872-73, 192 f.

[123] Venligst oplyst af Jens Bergild med henvisning til RAO. *Svend Larsens sedler* med udskrift fra Odense Byfogeds stævningsbog, fol. 43b (13. nov. 1620). Jørgen Stenhugger er tidligst nævnt 1598 i et skattemandtal fra Odense, jf. Chr. Axel Jensen, *Danske adelige gravsten fra sengotikens og renaissancens tid*, Kbh. 1953, 91. Allerede 1973 knyttede Povl Eller epitafierne i Sevel, Fraugde, Aalborg og Jelling sammen uden dog at kende mesterens identitet, idet han sammenlignede eksemplernes figurer med 'forstørrede træfigurer', jf. Povl Eller, »Fra Christian 4. til enevælden«, *Dansk Kunsthistorie. Rigets mænd lader sig male 1500-1750*, Kbh. 1973, 133. Hans konklusion på iagttagelsen, nemlig at kunstneren måske også har arbejdet i træ som billedskærer, lader sig dog ikke opretholde efter identifikationen af gruppens mester.

[124] Det er således bemærkelsesværdigt, at Jens Juel (jf. eksemplet i Selde) er bror til Christence Juel i Sevel, mens Ove Lunge (jf. eksemplet i Aalborg) er søn af Christoffer Ovesøn Lunge, der var bror til Christence Juels farmor, Christence Ovesdatter Lunge. Endvidere er Mette Brahes (jf. eksemplet i Fraugde) mor, Kirsten Eriksdatter Hardenberg, søster til Jakob Eriksøn Hardenberg (jf. eksemplet i Jelling).

[125] *Abildgaard* VIII, 1772-73, 135-37.

[126] For et overblik, jf. *Mikkelsen og Kristensen 2012* 17-18.

[127] Jf. korrespondance og tegninger i NM. *Antikvarisk-topografisk Ark.* samt *Korrespondanceark.*

[128] NM. *Korrespondanceark.* Tilbud af 8. okt. 1945.

[129] *Berlingske Tidende* 7. dec. 1912.

[130] *Mikkelsen og Kristensen 2012* 12, 36.

[131] Den korrekte dødsdato er 12. marts 1589 (og begravelsesdatoen 23. marts, jf. *Danmarks Adels Aarbog*, udg. af en forening, XCVII, Kbh. 2003, 391.

[132] *Christensen 1889-90* 270; *Mikkelsen og Kristensen 2012* 18.

[133] Kirkebogen med oplysninger om afdødes døds- og begravelsesdatoer ikke bevaret fra 1742. Jf. i øvrigt *Mikkelsen og Kristensen 2012* 19.

[134] E. Tang Kristensen, *Danske Sagn*, III, Kbh. 1895, 141, 299; IV, Kbh. 1896, 86. *Nielsen 1895* (note 9), 455 f.



Fig. 95. Detalje af Kjeld Juels epitafium, o. 1606 eller o. 1620. Fragmenter med arkitektoniske detaljer, vist før monumentets rekonstruktion 1974-75 (s. 3216). Foto C. M. Smidt 1926. – *Detail of Kjeld Juel's sepulchral tablet, c. 1606 or c. 1620. Fragments with architectural details, shown before the reconstruction of the monument in 1974-75.*

SEVEL CHURCH

The church and the churchyard are in the middle of the village, on a hill with a gradual incline to all sides; the closest neighbour is Sevel Inn, west of the church. From the church square there is a view to the east of extensive, north-south-going wetlands, dominated by two large lakes, Flyndersø and Stubbergård Sø. Between these lakes and through Sevel runs the old Holstebro-Skive highway, Søgårdvej, the existence of which is closely tied to that of the village. Contact with the nearby Stubber Monastery and – later – the related manor house has also been of great importance. As evidence of this there still exists, a few hundred metres east of the church, a striking, deep-set sunken road system which was connected to the road Klostervej running south around the church. The churchyard consists of an older part around the church, while a new area was added in 1969 towards the east. The two sections are enclosed by stone dykes and are separated by an abrupt change in level. The masonry gate in the south, the main entrance to the churchyard, is first mentioned in the written sources in 1700, but may have had a medieval core. Outside the gate lies the property "Stephansminde", built in 1877, which has been a church house since 1994.

Building. The church consists of a Romanesque chancel and nave, to which a western extension was added in 1554, as well as a tower, although the latter was only completed in 1577. The porch on the south side of the nave was built in the 1700s, possibly in 1765. The building was erected in granite ashlars over a profiled base, with back walls in raw fieldstone. Large parts of the masonry have been reset, as seen from among other things the height differences in the footing profile. The two Romanesque doors of the nave in the north and south are placed opposite each other but are

now both filled in, which may have happened around 1554 in connection with the widening of the church. The profiled sill stones also seem to have been reset (figs. 8-13 and 15-16).

In 1554 the church was extended by Iver Juul of Stubbergård towards the west and a tower in three floors with gables in east and west was begun as a further extension of this. For the outhouses material was used from the granite ashlar church demolished for the purpose in Trandum †Church. The western extension and the bottom 9-10 courses of the tower were therefore built in the same material and technique as the Romanesque parts, that is of granite ashlars over a bevelled footing, while the upper parts were mainly built in red medieval brick. The smooth pediment of the tower is crowned by small, recent crenellations. In the interior the tower is connected to the nave by a broad, round-arched arcade on bevelled side members and with double bevelling on both sides. Along the walls run round-arched and half-brick wide wall ribs to the †vault whose completion must on the whole be doubted, since there seems to be no trace of severies. The door in the west is from 1888.

The porch outside the south door of the nave was built at some point in the 1700s. A presumption that the extension was built in 1765 is due to the date on the iron ties on the gable facade, but in principle the ties may have been set up as a continuation of the maintenance work done at this time.

From the church's oak roofing above the chancel and nave a number of specimens have been drilled out for dendrochronological analysis. The results show that the oak was mainly felled in the decades around 1400, meaning that it must have been later replacements (figs. 19-21).

Furnishings. The oldest items of the church furnishings are the reliquary in the altar table and the font, both from the Romanesque period and of granite (figs. 25 and 41-42). The Late Medieval altarpiece (figs. 27-34 and 86-88), which took the form of a triptych, has a date, 1515, behind the Crucifixion image in the tabernacle, and possibly an inscription with the name of the master.

A major renewal of the furnishings was conducted around 1600 during Kjeld Juel's and Christence Juel's ownership of Stubbergård. The pulpit is dated 1605. At the same time, presumably c. 1600, the Renaissance framing of the altarpiece, Communion table panels, family pews and gallery (figs. 27, 26 and 49-55) were executed. Over the succeeding two centuries there are long intervals between acquisitions. In 1723, however, the altar rail (fig. 40) was inscribed by the donors Anna Knudsdatter, the daughter of the current pastor, Knud Jørgensen Kolding, and her husband Knud Mikkelsen Guldager. The chalice (fig. 35), like the related but now vanished paten, is a work by the Aalborg goldsmith Hans Budtz Sommerfeldt from c. 1775. From the first part of the 1800s come a construction plaque (1818), the font cover (1832), the baptismal jug (1844) and the baptismal dish (1846) (figs. 60, 42, 44 and 43), while the church's bell and a large oil painting by an unknown artist came in 1876 and 1878 respectively (figs. 65 and 61).

Several smaller objects were acquired in the twentieth and at the beginning of the present century. This applies to the wafer box and priest's chair (c. 1900), money boxes (1910), chandeliers (1911), pews and an altar jug as well as porcelain bowls (c. 1925) (figs. 24, 55 and 37). A major donation from Andreas Gade in the form of a tower clock and a carillon came in 1938 (figs. 63 and 66). Besides chasubles, acquired in 1940, 1973 and 1984, and a number of lampettes, the church's seven-branched candelabrum (1945), organ (1964), Communion set for the sick (c. 1975) and paten (1993) should be mentioned (cf. figs. 24, 55 and 38). An altar jug of silver was added in 2002 (fig. 35).

Colour scheme and repairs. The historical furnishings of the church appear in a colour scheme that was established in collaboration with the church painter Per Hansen in connection with the most recent restoration in 2015-16.

In contrast to the usual pattern for the churches in the area, the older parish accounts from the 1500s and 1600s have not been preserved, and only from 1845 on do we have a true inventory of furnishings. From various summary accounts

from the 1700s, however, it is evident that on the whole the furnishings were in good shape. The 'excellent state' of the church was emphasized again in 1794 apart from a single, not insignificant shortcoming – the lack of a lead plate on the roof, which meant that 'it rains down into the family pew and is ruining the same.' In 1818 the church underwent major repairs, as the textiles (i.e. the antependium, chasuble, and alb) had not at that time been repaired. In connection with the taking-down of Kjeld Juel's sepulchral tablet in the chancel around 1858 there was a further refurnishing with an extension of the altar rail and the moving of the parish clerk's seat. Probably in the same connection the Communion table was modified and the original table top with its reliquary was deposited in the western end of the church, while the figural decoration of the Late Medieval altarpiece was temporarily deposited in the loft and replaced by paintings, probably by A. Jæger. In connection with repair of the altarpiece in 1899-1900 the preserved medieval figures were reinstalled, and in 1902 the Communion table was re-established with the original reliquary. In connection with the restoration of 1936 the pulpit was moved to a position in front of the chancel arch wall at the south east corner of the nave, a new parish clerk's seat was set up below, and the assemblage of pews and family seats was changed such that no pews were placed east of the pulpit. Everything was repainted on the same occasion, and the organ was repaired. In the main restoration of 1974-75 the historical furnishings were restored and repainted along with the pews in consultation with the church painter Ernst Trier from Vallekilde. At the same time the font, which since 1913 had stood before the middle of the chancel arch, was moved to the north wall of the arch, corresponding to the older furnishing scheme, while the then altar rail was replaced with the older rail from 1723; the balustrade was however re-used in the gallery of the church. Finally, the tower interior was refurnished in connection with the reinstallation of Kjeld Juel's sepulchral tablet. In 2015-16 a major change in the church furnishings was made, which at the same time made more room in the east end of the nave, with the moving of the pulpit to its older position on the south wall of the nave and the moving back of the family pews, which have now been placed – although in reverse order – in the west end beneath the gallery.

Sepulchral monuments. As early as the 1500s the church was a mausoleum for members of the Juel family, earliest for Iver Juel (1494-1556), who was buried in a family crypt in the chancel, from which his earthly remains were moved in 1963 to the churchyard, while in 1992 the grave was marked with a monument formed from a Romanesque window lintel (fig. 84). Coffin plates for Mette Munk (†1589), widow of Iver Juel, were set up on the north west wall of the chancel (fig. 82). A monumental tablet for the couple's son, Kjeld Juel (fig. 69) was once set up on the north wall of the chancel, but it was taken down around 1858 and the parts were scattered in all directions. The remaining fragments were however gathered in 1974-75 and reinstalled on the north wall of the tower interior. A figured stone for Kjeld Juel's sister, Maren Juel (†1624, fig. 78) was placed on the south wall of the chancel, while plates from her †coffin were mounted in a frame on the north west wall of the interior (fig. 83). Two worn-down tombstones (figs. 79-80), probably from the second half of the 1600s and c. 1700, of unknown individuals, perhaps two of the parsons of the church, were placed respectively in the floor of the nave and in the porch, while a number of tomb slabs laid in the floor of the nave in front of the pulpit commemorate the then parson Ove Andersen Thorning (†1801) and his wife Christine Junghans (†1813) (fig. 81).